

**SAMSUN-ÇARŞAMBA RIDVAN PAŞA CAMİİ HAZİRESİNDEKİ
MEZAR TAŞLARI-II
(CELÎ SÜLÜS KİTABELİ OLANLAR)**

Yrd. Doç. Dr. Recep GÜN*

ÖZET

Bundan önce yaptığımız bir çalışmada Çarşamba Rıdvan Paşa Camii hazîresinde bulunan mezar taşlarından kitabeleri celî ta'lik hatlı olan 18 tanesini incelemiştik. Bu çalışmada kitabeleri celî sülüs hatla yazılmış olan 29 mezar incelenmiştir. Yapılan inceleme sonunda hazîrenin bir nevi Hazinedarzâde aile kabristanlığı şeklinde düzenlendiği görülmüştür. Zira hazîredeki mezarların çoğu 19. yüzyılın ilk yarısında Samsun ve çevresinin idaresini elinde tutan Hazinedarzâde sülalesine mensup şahıslara aittir. Mezar taşları gerek biçim gerekse bezeme açısından celî ta'lik kitabeli olanlar gibi, dönemlerinin özelliklerini taşımaktadırlar.

Anahtar kelimeler: Hazîre, mezar taşı, celî sülüs, hat, kitabe.

ABSTRACT

The Tombstones In The Hazîre Of The Ridvan Pahsa Mosque In Çarşamba In Samsun-II (The Ones With Celî Sulus Inscriptions)

In the study we did before we had examined eighteen gravestones with celî ta'lik inscriptions in the hazîre of Ridvan Pahsa Mosque. In this study twenty-nine gravestones with celî sulus inscriptions have been examined. It is understood in the result of the examination that the hazîre was formed as a cemetery of Hazinedarzâde family. For most of the graves in hazîre belong to the members of this family that keeps control of Samsun and its surroundings in the first half of the nineteenth century. These gravestones show the similar specialities with the other ones in their period with regard to the form and ornamentation.

Key words: Hazîre, gravestone, celî sulus, calligraphy, inscription.

GİRİŞ

Çarşamba Rıdvan Paşa Camii'nin kuzeyinde, son cemaat mahallinin önünde bulunan hazîrede 52 adet mezar ve bunlara ait mezar taşları mevcuttur (Resim 1-4). Bazıları şahideli-sandukalı, bazıları da sadece şahideli olan bu mezarlardan, kitabeleri celî ta'lik hatla yazılı olan 18 tanesi bundan önce yapılan bir çalışmada ele alınıp incelenmişti¹. Bu makalede ise kitabeleri celî sülüs hatla yazılmış olan 29 mezara ait me-

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. Türk İslam Sanatları Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi. e-posta: rgun@omu.edu.tr

¹ Recep Gün, "Samsun-Çarşamba Rıdvan Paşa Camii Hazîresindeki Mezar Taşları-I (Celî Ta'lik Kitabeli Olanlar)", *Ondokuzmayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 22, Samsun 2006, ss. 103-143.

zar taşları değerlendirilecektir². Geri kalan beş mezar ise, şahidesiz kapaklı sanduka formunda olup herhangi bir kitabe ve süsleme içermektedir.

KATALOG

1- Süleyman Ağa'nın Eşi Fâtıma Hâtun (Resim 5)

Mezar hazîrenin batı tarafında, merdivenin kenarında yer almaktadır. Çevresindeki birkaç mezarla birlikte etrafı beton duvarla çevrilmiş olan mezarın baş ve ayakta yerlerinde birer şahide bulunmaktadır. Başucundaki şahide, mermerden düşey dikdörtgen plaka formunda (126x28-43x6 cm) ve üçgen alınlıklı olup, batı yüzü kitabeyle bitkisel bezemelere tahsis edilmiştir. Bitkisel süslemeler kitabenin ilk satırı ile alınlıkta görülmektedir. Üstten, uçları düğmeli ters-düz "c" formu stilize yapraklarla sınırlanan kitabenin ilk satırındaki köşelikler karanfillerle dolguludur. Gövdeden düz bir silme ile ayrılan tepelik kompozisyonuna bütünüyle "c" ve "s" kıvrımlı stilize yapraklardan oluşan bezeme hakimdir. En üstte alınlığı taçlandıran yelpaze açılımlı akantlar hariç diğer bütün bezemeler simetrik olarak işlenmiştir (Resim 5).

Mezarın ayakta yer alan şahide, başka bir şahsın (No: 12) başucu şahidesi olup daha sonra incelenecektir.

Beş satır halindeki kitabe 1177/1763 tarihli olup celî sülûs hatla Osmanlıca yazılmıştır. Kitabenin satır aralarına ince kabartma çizgiler çekilmiştir. Kitabe şudur:

1- Hüve'l-hayyü'l-bâkî	هو الحي الباقي
2- Süleymân Ağa'nın zevcesi	سليمان اغانك زوجسي
3- Merhûme ve mağfûre Fâtıma	مرحومه و مغفورده فاطمه
4- Hâtûn rûhuna fâtiha	خاتون روحه فاتمه
5- Sene 1177.	سنه 1177.

² Değişik zamanlarda hazîreye yaptığımız ziyaretlerde bazı şahidelerin buldukları yerlerden alınıp rastgele yerlere dikildiği, bazılarının ise bir kenara atıldığı görülmüştür.

2- Dizdârzâde Abdi Ağâ'nın Oğlu Ahmet Ağâ (Resim 6)

Mezar, hazîrenin batısında merdivenin yakınındadır. Beton duvarla çevrili alan içinde bulunan mezarda yalnızca başucu şahidesi mevcuttur. Mermerden düşey dikdörtgen plaka şeklinde gövdeli (64x21x10.5 cm.) şahidenin başlığı çapraz eğimde dilimli sarık şeklindedir. Şahidede süsleme unsuru yoktur (Resim 6).

Şahidenin batı yüzünde 1191/1777 tarihli Osmanlıca bir kitabe bulunmaktadır. Celî sülûs hatla yedi satır olarak yazılmış kitabenin satırları ince kabartma çizgilerle bölümlenmiştir. Kitabe şudur:

1- Hüve'l-bâkî	- هو الباقي
2- Ziyâretten murâd ancak duâdir	- زیارتدن مراد ایچق دعادر
3- Bugün bana ise yârın sanadır	- بو کون بکا ایسه یارین سکادر
4- Dizdârzâde Abdî	- دزدارزاده عبدي
5- Ağâ'nın oğlu merhûm	- اغانگ اوغلو مرحوم
6- Ahmed Ağâ rûhuna fâtiha	- احمد اغا روحنه فاتحه
7- Sene 1191.	- سنه 1191

3- Hazinedarzâde Memiş Ağâ (Resim 7)

Mezar, hazîrenin batısında merdivenin kenarındadır. Beton duvarla çevrili alan içinde bulunan mezarda baş ve ayakucu şahideleri mevcuttur. Düşey dikdörtgen plaka formundaki başucu şahidesi (110x36x15 cm.), köşeleri içbükey olarak pahlanmış bir gövde ile çapraz eğimde dilimli sarıklı başlıktan oluşmaktadır. Sarıklı başlık, gövdeden ayrıdır. Şahidenin önceleri yekpare olup olmadığı bilinmemektedir. Batı yüzü kitabeye ayrılmış olan şahidenin doğu yüzü sadedir (Resim 7). Üçgen alınlıklı ayakucu şahidesi de (95x30-36x10 cm.) herhangi bir bezeme içermemektedir.

1196/1781 tarihli kitabe celî sülûs hatla Osmanlıca yazılmıştır. Düz altı satır halindeki kitabenin satırları, köşeleri içbükey olarak konturlanmış kartuşlar içerisine alınmıştır.

1- Merhûm ve mağfûr	- مرحوم و مغفور
2- El-muhtâc ilâ rahmeti Rabbihi'	! - المحتاج الى رحمة ربه
3- l-ğafûr alâmetden murâd duâdır	! - الغفور علامتدن مراد دعادر
4- Bugün bana ise yârın sanadır	- بو کون بکا ایسه یارین سکاادر
5- Hazînedârzâde Memiş Ağa	! - خزینه دار زاده ممیش اغا
6- Rûhiçûn el-fâtiha sene 1196.	! - روحیجون الفاتحه س 1196

4- Canik Muhassılı Seyyid Hayreddin Bey (Resim 8a,8b,8c)

Mezar, merdivenin batısında, hazîre ortalarında yer almaktadır. Şahideli, üstü açık dikdörtgen sanduka (187x62x13 cm.) formundaki mezarda kaideleriyle yekpare yapılmış baş ve ayakucu şahideleri, iki yan dikme ve bunların üzerine oturduğu bir platform taşı bulunmaktadır (Resim 8a, 8b, 8c). Başucu şahidesi (213x39-75x21.5 cm.), kaide, kitabeli prizmatik gövde, boyun ve çubuklu başlıklı kısa sarıklı kavuk olmak üzere üç bölüm halindedir. Ayakucu şahidesi de (210x32-75x12 cm.) başucu şahidesine benzer şekilde bölümlenmiştir. Ancak burada gövde üzerinde bitkisel bezeme; üstte ise tepelik yer almaktadır.

Şahide kaideleri ile sanduka yan dikmelerinin dışa bakan bütün yüzlerinde süsleme görülmektedir. Başucu şahidesinin kaide aynalığına, yanlardan iki sütun ile sınırlandırılmış çelenk tasviri işlenmiştir. Ortası kabartma yaprak dizileriyle dolgulanmış çelengin çevresi, esasını tersdüz "c" kıvrımlı akant yapraklarının oluşturduğu stilize yapraklarla dönmüştür. Üstte ise içleri stilize çiçeklerle dolgulu beyzi formlardan müteşekkil bir su, hem şahide aynalığını hem de sandukanın diğer bütün kenarlarını konturlamaktadır. Başucu şahidesinde kaideden gövdeye geçişte "c" ve "s" kıvrımlarının belirlediği üçgensel bölgeler stilize akant yaprakları ile bezenmiştir.

Ayakucu şahidesine gelince, burada kaide aynalığında yer alan bezemeler başucunda yer alan kompozisyonun tekrarından ibarettir. Ancak kaide ile gövdenin bitiştiği yerdeki yaprak motifleri biçimsel açıdan farklılık arz etmektedir. Şahidenin gövdesi bütünüyle, saksı içerisinde tasvir edilmiş kasımpatı bitkisiyle dekore edilmiştir. Saksı, uzun ayaklı, dilimli gövdeli, yayvan ağızlı ve üstten saplıdır. Saksıdan çıkıp tepeliğe kadar yükselen gövdenin çeşitli yerlerinden çıkan küçük dalların uçlarında altı adet çiçek yer almaktadır. Benzer bezeme iki adet olarak belli

aralıklarla ve cepheye dönük şekilde gövdeye de işlenmiştir. Üstte ise, “c” kıvrımlı stilize akant yaprakları ile dolgulanmış enli frizin üzerine yan yana dizilmiş üç adet tabakta meyve tasviri oturtulmuştur. Küçük ayaklı ve hilal biçimli tabaklardan ortadakinde dolgun taneli iki üzüm salkımı, diğerlerinde ise birer adet nar bulunmaktadır. İki bölümden oluşan tepeliğin alt kısmı, dikey yerleştirilmiş bir dizi yiv ve set benzeri bezeme ile tezyin edilmiştir. Alttan ve üstten kalın düz silmelerle sınırlandırılmış olan bu düzenlemenin üzerinde yer alan stilize akant yaprakları tepeliği taçlandırmaktadır.

Sanduka yan kanatlarının dış yüzlerine üçlü düzenleme hakimdir. Araları, yivli gövdeli kısa sağır sütuncelerle bölümlenmiş yüzeyin orta kısmında yer alan kompozisyon, şahidelerin kaide aynalıklarındakilerin tekrarından ibarettir. Yanlarda ise esasını bitkisel unsurların oluşturduğu, büyük yatay kartuşlar içerisinde tasvir edilmiş bezemeler yer almaktadır. Ortada, çevresi stilize yaprak dolgulu geniş bir çemberle sınırlanmış tabakta üzüm tasviri bulunmaktadır. Üzüm salkımlarının konulduğu tabak, küçük ayaklı, dikine dilimli gövdeli ve yayvan ağızlıdır. Tabakın iki yanında simetrik iki küçük üzüm teveği alttan yukarıya doğru yükselerek ortada buluşmaktadır. Çemberlerin yanları ise yelpaze açılımlı akant yaprakları ile kaplanmıştır.

1215/1800 tarihli kitabe, celî sülüs hatla Osmanlıca yazılmıştır. Düz on üç satır olarak işlenmiş kitabenin satırları ince kabartma çizgilerle ayrılmıştır. Kitabe şudur:

1- Hüve'l-hayyü'l-bâkî	. - هو الحي الباقي
2- Âsaf-ı saf şeref Battâl Gâzî
menkîbet	! - آصف صف شرف بطل غازي منقبيت
3- Ol vezîr-i dilpezîr'in sulb-i tâhir
tıynetî	؛ - اول وزير دلپزيرك صلب طاهر طينتي
4- Ya'nî Hayreddîn Bey hakkâ
huseynî'n-neseb	† - يعني خيرالدين بك حقا حسين النسب
5- Dîdi yâ ceddî şehîd olduğı demde
da'veti	؛ - ديدى يا جدى شهيد اولديغى دمده دعوتى
6- Âh hasretle dimiş cânânı cânım
nevcivân	؛ - آه حسرتله ديمش جانانى جانم نوجوان

- 7- Murg-ı cânın ola gülzâr-ı cinânın zîneti
7 - مرغ جانك اوله گلزار جنانك زينتى
- 8- Cevherîn târîh-i fevti bir duâ ahbâbdan
8 - جوهرين تاريخ فوتى بر دعاء احبابدن
- 9- Eyle Hayreddîn Bey'e yâ Rab mesken cenneti
9 - ايله خيرالدين بکه يا رب مسکن جنتى
- 10-Kapuciler Kethüdâsı pâyesiyle Cânîk
10 - قپوچيلر کتخداسى پايه سيله جانك
- 11-Muhassılı olup maktûlen şerbet-i şehâdeti
11 - محصلی اولوب مقتولا شربت شهادتى
- 12-Nûş iden merhûm es-Seyyid Hayreddîn
12 - نوش ایدن مرحوم السيد خيرالدين
- 13-Bey'in rûhîçün el-fâtîha
13 - بيك روحیچون الفاتحه
- 14-Sene 1215.
14 - سنه 1215

5- Rahtvân Camii Müezzini Ahmet Efendi (Resim 9)

Önceleri hazîrenin doğusunda yer alan mezarda, başucu şahidesi ile sandukaya ait iki parça taş bulunmaktaydı. Son yaptığımız incelemelerde mezarın ortadan kaldırıldığı, şahidenin de yerinde olmadığı tespit edilmiştir. Şahide, düşey dikdörtgen plaka şeklinde gövdeli (108x26x13 cm.) ve çubuklu başlıklı, kısa sarıklı kavuktan oluşmaktadır. Şahidede herhangi bir tezyinat yoktur (Resim 9).

Şahidenin ön yüzünde bulunan 1218/1803 tarihli kitabe celî sülûs hatla Osmanlıca yazılmıştır. Düz dokuz satır halinde işlenmiş kitabenin satır aralarına ince kabartma şeritler çekilmiştir. Kitabe şudur:

- 1- Hüve'l-bâkî
1 - هو الباقي
- 2- Doymayub gençliğine çünkü
2 - طوميموب گنجلكينه چونكى
- 3- Oldı nâmurâd rahmete müstağrak
3 - اولدى نامراد رحمته مستغرق

4- İdüp âmi rabbu'l-ibâd	١ - ايدوب اني رب العباد
5- Merhûm ve mağfûr	٢ - مرحوم و مغفور
6- Rahtvân ³ Câmii şerîf	٣ - رهطوان جامع شريف
7- Müezzini Ahmed Efendî	٤ - م ذن احمد افندى
8- Rûhuna el-fâtiha	٥ - روحنه الفاتحه
9- Sene 1218.	٦ - 1218 سنه

6- Bâbasokmazzâde Mehmet Ağa'nın Oğlu Seyyid Ömer Ağa (Resim 10a, 10b)

Mezar, hazîrenin batısındadır. Sonradan beton duvarla çevrili bölüm içerisine alınmış olan mezarda baş ve ayakucu şahideleri bulunmaktadır. Başucu şahidesi, düşey dikdörtgen plaka şeklinde gövdeli (140x26x14 cm.) ve çubuklu başlıklı, hafif taşkın sarıklı kavukludur (Resim 10a, 10b) ⁴. Şahidede kitabe dışında başka bezeme mevcut değildir. Ayakucu şahidesi üçgen alınlıklı olup onda da (98x27-22x9 cm.) herhangi bir tezyinat yoktur.

Başucu şahidesinin ön yüzünde 1221/1806 tarihli dokuz satırlık kitabe mevcuttur. Celî sülûs hatla Osmanlıca yazılmış kitabenin satırları kabartma düz çizgilerle bölümlenmiştir. Kitabe şudur:

1- Hüve'l-bâkî	١ - هو الباقي
2- Fenâdan bekâya eyledi rihlet	٢ - فنادن بقايه ايلدى رحلت

³ Bu kelimenin رھطوان şeklinde yazılmış olan Osmanlıcasında bir yazım yanlışı olduğu kanaatindeyiz. Hazîrede başka iki kitabede (No: 7,12) daha görülen bu kelime doğru şekliyle "رختوان" olarak geçmektedir. رختوان, binek atlarına vurulan eyerlerin üstüne konan örtülere bağlanan sırma şerit anlamına gelmektedir. Eskiden padişahların mücevherli eyer takımlarına bakanların başındaki kişiye "Rahtvân Ağası" denirdi. Bkz: M. Z. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1983, C. III, s. 6.

⁴ Şahidenin başlığı, resim 10b'de de görüleceği üzere şu an kırık olup yerinde değildir.

3- İde kabrini Hak ravza-i cennet	۱ - ایده قبرین حق روضهٔ جنت
4- İhvândan fâtiha Hüdâ'dan	۲ - اخواندن فاتحه خدادان
5- Rahmet bula rûhu hem rûz-i	۳ - رحمت بوله روحی هم روز
6- Cezâda izzet Bâbasokmaz	۴ - جزاد عزت بابا صوقماز
7- Zâde Mehmed Ağâ'nın oğlu	۵ - زاده محمد اغانک اوغلی
8- Merhûm Seyyid Ömer Ağâ rûhuna	۶ - مرحوم سید عمر اغا روحنه
9- Fâtiha sene 1221.	۷ - فاتحه سنه 1221

7- Çarşamba Müderrisi Müderriszâde Hacı Mehmet Efendi (Resim 11a, 11b)

Mezar, merdivenin batısında hazîre ortalarında bulunmaktadır. Sonradan beton havuzlu hale getirilmiş olan mezarda mermerden baş ve ayakucu şahideleri mevcuttur. Başucu şahidesi (167x41x15 cm.), düşey dikdörtgen plaka şeklinde gövdeli ve başlıklıdır. Gövde bölümü kitabeye tahsis edilmiş olan şahidenin başlığı oval tipli, düşey dilimli sarıklı olarak düzenlenmiştir (Resim 11a). Bir kısmı alttan betona gömülmüş olan ayakucu şahidesi de (119x34x17 cm.) düşey dikdörtgen plaka formunda gövdeli ve küp kapağı hotoz şeklinde başlıklı olup dış yüzü bitkisel bezemelidir. Burada aşağıdan yukarı doğru yükselen gövdesi budaklı, tepesi güneğe doğru hafifçe eğik olarak tasarlanmış servi ağacının iki yanından birer asma tepeği ağacın gövdesine dolanarak tepeye kadar yükselmektedir. Bütün yaprak ve dalları simetrik olarak işlenmiş asmalardan iki salkım üzüm sarkmaktadır (Resim 11b).

Kitabe, Rebîulâhir 1227/Nisan 1812 tarihli olup celî sülûs hatla Osmanlıca yazılmıştır. Düz on üç satır halindeki kitabenin satır aralarına kabartma, ince çizgiler çekilmiştir. Kitabe şudur:

1- Hüve'l-hallâku'l-bâkî	۱ - هو الخلاق الباقي
2- İtdi rihlet gark-ı rahmet oldı
bir dünyâ eri	۲ - ایتدی رحلت غرق رحمت او
بر دنیا اری

- 3- Doldı envâr-ı îmân ile o sadr-ı enverî
 4- Terk idüp dâr-ı fenâyı ircîi kavlin görüp
 5- Ravza-i cennet ola ânın rûhı ve makberi
 6- Bâb-ı huldi açdı rıdvân müntazırdır dâimâ
 7- Rûhı şâd ola ânın firdevs cennet yeri
 8- Merhûm ve mağfûr bi'lfî Rahtvân
 9- Câmii şerîfi mütevellîsi ve şeyhi iken
 10- Dâr-ı bekâya rihlet iden Çehârşenbe⁵
 11- Müderrisi Müderriszâde el-Hâc Mehmed
 12- Efendî'nin rûhîçün el-fâtîha
 13- Sene 1227 fi "ra"
- 1 - دولدی انوار ایمانیله او صدری انوری
 2 - ترك ایدوپ دار فنايی ارجعی قولک کوروب
 3 - روضهٔ جنت اوله انک روحی و مقبری
 4 - باب خلدی آجدی رضوان منتظر در دایما
 5 - روح شاد اوله انک فردوس جنت یری
 6 - مرحوم و مغفور بالفعل رحمتوان
 7 - جامع شریف متول؛ و شیخی ایکن
 8 - دار بقایه رحلت ایدن چهارشنبه
 9 - مدرسی مدرس زاده الحاج محمد
 10 - افندیك روحیچون الفاتحه
 11 - 3 - س 227 فی ر

8- Süleyman Paşa'nın Eşi Gürcü Fâtıma Hanım (Resim 12a, 12b, 12c)

Mezar, hazîrenin güneybatısında, son cemaat mahallinin yakınındadır. Sonradan beton havuzlu hale getirilen mezarda mermerden baş ve ayakucu şahideleri bulunmaktadır. Başucu şahidesi (185x55-44x13 cm.), üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka formunda olup gövde kısmında kitabe; alınlıkta ise bitkisel süslemeler yer almaktadır. Kitabe, iki ince silme ile sınırlandırılmış, testere dişi formunda akant yaprak uçlarıyla dolgulu bir suyla konturlanmıştır. Kitabenin ilk satırının

⁵ 17 no'lu katalogta bu kelime چارشنبه olarak geçmektedir.

yanlarında oluşan üçgen köşelilere, çember içerisine alınmış ve ortalarında yeri ve göğü sembolize eden “yin-yang” tasvirinin yer aldığı birer mühr-i Süleyman işlenmiştir. Bunların altında kitabenin ikinci satırının baş ve son kısımlarına ise simetrik olarak iki adet karanfil motifi yerleştirilmiştir. Kitabeyi üstten sınırlayan yarım daire şeklindeki yayın üzerine ise sapları ortada birbirine bitişik, uçları köşelere doğru uzanan ters bakışlı birer küpe çiçeği kondurulmuştur (Resim 12a).

Şahidenin gövdesi ile alınlık arasında konsola benzer enine dikdörtgen bir pano bulunmaktadır. Etrafı düz silmelerle çevrili panonun içi yatay düzlemde gelişen stilize akant yaprakları ile dolgulanmıştır (Resim 12a).

Alınlıkta yer alan kompozisyon, çeşitli bitkisel unsurlardan oluşan bir düzenleme içermektedir. Alınlığın tam merkezinde, sapları birbirine bağlı, ters bakışlı iki gül ile bunların ortalarından çıkarak yükselen üç lâle motifi görülmektedir. Geri kalan bölüm ise çoğunlukla ters-düz “c” kıvrımlı; bazen de yelpaze açılımlı akant yapraklarıyla bezenmiştir (Resim 12a).

Ayakucu şahidesi de (155x47-33x cm.) başucu şahidesi gibi üçgen alınlıklı olup, doğu yüzünde servi ağacı ve asmalardan müteşekkil bitkisel süslemeler mevcuttur. Yayvan ağızlı bir saksıdan çıkıp alınlığa kadar yükselen servinin gövdesine dolanarak uçları üstte buluşan iki asma teveği üçlü sarmal oluşturmaktadır. Yaprakları, üzümü ve filizleri ile oldukça ayrıntılı işlenmiş tevekler üzerinde irili ufaklı, dolgun taneli beşer salkım bulunmaktadır. Asmaları taşıyan servinin gövdesi budaklı olup, tepesi kuzeye doğru hafifçe eğik vaziyettedir (Resim 12b).

3 Ramazan 1227/10 Eylül 1812 tarihli kitabe celi sülüs hatla Osmanlıca yazılmıştır. Düz on satır halindeki kitabenin satırları kabartma şeritlerle bölünmüştür. Kitabe şudur:

1- Hüve'l-hayyü'l-bâki

هو الحي الباقي

2- Yâ İlâhî ol mübârek ism-i pâkin izzetî

يا الهى اومبارك اسم پاکين عزتى

3- Hem rasûlün fahr-i âlem şâh-ı kevnin hurmetî

هم رسولك فخر عالم شاه كوين حرمتى

4- Eyle kabrin ravza-i cennet yâ İlâhe'l-âlemîn

ايله قبرين روضه جنت يا اله العالمين

- 5- Gıce gündüz eylesünler hür
gilmân hıdmeti
- 6- Vezîr-i mükerrem
Süleymân Paşa Hazretleri'nin
- 7- Halîle-i muhteremeleri
merhûme
- 8- Ve mağfûre Gürcü Fâtıma
Hânım
- 9- Rûhiçün el-fâtiha
- 10- Sene 1227 fi 3 "nun"
(? Hattat imzası)

١ - كيجه كونداز ايلسونلر حور غلمان خدمتي

٢ - وزير مكرم سليمان پاشا حضرتلرينك

٣ - ليله محترمه لري مرحومه

٤ - و مغفوره كورجى فاطمه خانم

٥ - روحىچون الفاتحه

٦ - 0 - سه 227 و 3 ن ..

9- Trabzon Valisi Hazine Darzâde Süleyman Paşa'nın Eşi Fâtıma Hanım (Resim 13)

Mezar, merdivenin batısında hazîrenin ortalarında yer almaktadır. Sonradan beton havuzlu hale getirilmiş olan mezarda sadece mermerden başucu şahidesi mevcuttur (Resim 13). Alttan betona gömülmüş olan şahide (82x29-34x9 cm.) üçgen alınlıklı olup gövde kısmı kitabeye ayrılmıştır. Alınlık bitkisel bezemelidir. Şahidenin diğer yüzü sadedir.

Süsleme, alınlıkta ve kitabenin ilk iki satırının kenarlarında yer almaktadır. Üstten yarım daire şeklindeki bir silme ile sınırlanan kitabenin ilk satırının köşeleri simetrik yerleştirilmiş iki kasımpatı ile bezemiştir. Bunların altlarında yarımşar halde işlenmiş iki stilize lâle ikinci satırın baş ve son kısımlarını doldurmaktadır. Alınlık kompozisyonu, içinde on adet incir bulunan meyve tabağı etrafında şekillenmiştir. Burada küçük ayaklı, yanlardan saplı, desenli gövdeli ve yayvan ağızlı tabağının içerisinde yer alan incirler üç katlı olarak tasvir edilmişlerdir. Yanlardan "c" ve "s" kıvrımlı stilize akant yapraklarının çevrelediği kompozisyon, uçları alınlığın dış formuna göre biçimlenmiş, yelpaze açılımlı akant yapraklarıyla taçlandırılmıştır.

Kitabe, 1227/1812 tarihli olup celî sülüs hatla Osmanlıca yazılmıştır. Düz on satır halindeki kitabenin satırları arasına ince kabartma çizgiler çekilmiştir. Kitabe şudur:

- 1- Hüve'l-hayyü'l-bâkî . - هو الحي الباقي
- 2- Âh ile zâr kılarak tâzeliğime doymadım . - اهلہ زار قبیلہ راق تازلکمہ طوبیعم
- 3- Çün ecel peymânesi dolmuş murâd almadım . - چون اجہ ایمانہ سی طولمش مراد المدم
- 4- Hasretâ fânî cihânda tûl-i ömr sürmedim . - حسرتا فان جہاندہ طول عمر سورمدم
- 5- Firkatâ takdîr bu imiş tâ ezelden bilmedim . - فرقتا تقدیر بو ایمش تا ازلدن بلمدم
- 6- Cenik Muhassılı ve Trabzon Vâlisi . - جنک محصلی و طریزون والیسی
- 7- Hazînedârzâde Süleymân Paşa'nın . - خزینہ دار زادہ سلیمان پاشانک
- 8- Halîlesi merhûme Fâtîma Hânım . - خلیلہ سی مرحومہ فاطمہ خانم
- 9- Rûhiçün fâtiha . - روحیچون فاتحہ
- 10- Sene 1227. . 1227 سنہ

10- Hazinedarzâde Süleyman Paşa'nın Odalığı Zernişân Kadın (Resim 14a, 14b)

Mezar, merdivenin batı kenarındadır. Beton duvarla çevrili alan içerisinde yer alan mezarda mermerden baş ve ayakucu şahideleri mevcuttur. Başucu şahidesi (210x49-47.5x19 cm.) düşey dikdörtgen plaka şeklinde gövdeli ve başlıklıdır (Resim 14a). Şahide gövdesinin büyük bir bölümü kitabeye tahsis edilmiştir. Üstte ise uzun bir boyun ve küp kapağı hotozlu başlık yer almaktadır. Süsleme, kitabeyi çevreleyen frizde ve gövdenin üst kısmındadır. İlk satır hariç kitabe, sürekli "s" şeklinde kıvrımlar yapan yapraklı, çiçekli dallarla dolgulu bir frizle konturlanmıştır. Kitabenin birinci satırını üstten sınırlayan yarım daire formlu yayın üzerine testere dişi şeklinde tasarlanmış on bir adet akant yaprağı dizilmiştir. "C" kıvrımlı ve yelpaze açılımlı stilize akant yapraklarıyla taçlandırılan gövdenin üçgen köşelikleri, stilize akant yaprakları ve

uçlarında birer adet kasımpatı bulunan yapraklı dallarla tezyin edilmiştir.

Yatay ince bir silme ile ikiye bölünmüş boynun alt kısmında beş sıra inci vb. mücevherlerden oluşan gerdanlık bulunmaktadır. Ön cephede gerdanlığın ucundan bir çiçek sarkıtılmıştır. Üstte ise yatay dilimlerle üç katlı hale getirilmiş başlığın gölgelediği, buket halindeki üç gül dalı dikkat çekmektedir. Şahidenin diğer yüzü yanlardan pahlı olup bezemesizdir.

Üçgen alınlıklı ayakucu şahidesinin (138x49-36x8 cm.) doğu yüzünde saksıda hurma ağacı tasviri yer almaktadır (Resim 14b). Dikey dilimlerle biçimlendirilmiş geniş gövdeli, yayvan ağızlı saksı, üstten saplı olarak tasarlanmış olup ters-düz iki "s" formunda bir altlığa oturmaktadır. Saksıdan çıkıp yükselen ve gövdesine belli aralıklarla altı adet baklava dilimi şekli işlenen ağaçtan dört adet hurma hevenği sarkmaktadır. Biri hariç hevenklerde sekizer hurma bulunmaktadır.

Mezarın başucu şahidesinin gövdesi üzerinde bulunan kitabesi celi sülüs hatla Osmanlıca yazılmıştır. 28 Ramazan 1230/3 Eylül 1814 tarihli kitabe düz on bir satır halinde düzenlenmiş olup satırlar kabartma çizgilerle bölümlenmiştir. Ancak son satır, üç yapraklı yonca şeklinde bir çerçeve içerisine alınmıştır. Kitabe şudur:

1- Hüve'l-hayyü'l-bâkî	- هو الحي الباقي
2- Bu bâğ-ı gülşende bir gonca iken	- بو باغ گلشنده بر غنچه ایکن
3- Bâd-ı ecel beni şimdi eyledi hazân	- باد اجل بنی شمدی ایلدی خزآن
4- Bir gül-i zîbâde nâzenin iken	- بر کلی زیباده نازه نین ایکن
5- Eyledi Hak beni hâkile yeksân	- ایلدی حق بنی حاکيله یکسان
6- Trabzon Vâlisi ve Canik	- طره بوزان والیسی و جانیک
7- Muhassılı Gönve Sancağı Mutasarrıfi	- محصلی کونیه سنجاغی متصرفی
8- Devletlü Vezîr-i Mükerrerem Hâzinedârzâde	- دولتلو وزیر مکرم خزینه دار زاده

- 9- Seyyid Süleymân Paşa Hazretleri'nin) - سيد سليمان پاشا حضرتلرينك
- 10- Odalığı merhûme Zernişân Kadın .0 - اوده ليغى مرحومه زرنشان قادين
- 11- Rûhuna el-fâtiha sene 1230 28 1. - روحنه الفاتحه س 1230 | 8 ن
"nun".

11- Hazinedarzâde Süleyman Paşa⁶ (Resim 15a, 15b, 15c)

Mezar, hazîrenin batısında, demir parmaklıklarla çevrili alan içerisindedir. Şahideli, üstü açık sanduka (227x71x74 cm.) formundaki mezar, bir platform taşı üzerine oturmuş baş ve ayakucu şahideleriyle yan pehlelerinden oluşmaktadır (Resim 15a). Başucu şahidesi (263x45.5-76x29.5 cm.) kaideli, prizmatik gövdeli ve kallâvî kavukludur (Resim 15b). Şahidenin gövde bölümü tamamen kitabeye tahsis edilmiştir. Ayakucu şahidesi ise (239x36-76x24.5 cm.) kaideli, prizmatik gövdeli ve tepeliklidir (Resim 15c). Şahidenin gövdesi kıvrımdallar ve akant yapraklarının birlikte oluşturduğu kompozisyonla dekorlanmıştır. Gövdenin alt kısmından çıkan iki kıvrımdal, yükselerek dört sarmal yapmakta ve uçları tepede birleşmektedir. Dalların sarmal hareketi sonucu gövde üzerinde oluşan biri elips, diğer üçü daire formulu şekiller lâle şeklinde tasarlanmış stilize akant yapraklarının ters-düz yerleştirilmesiyle doldurulmuştur. Üstte yer alan tepelik ise, bütün yüzeyi dikey olarak yivlendirilmiş saçaklı başlık şeklindedir.

Şahidelerin kaide aynalıkları ile yan pehleler üzerinde yer alan bezeme, esasını gırlanlar, akant yaprakları ve güllerin oluşturduğu bitkisel unsurlardan müteşekkildir. Buna göre sandukanın bütün dış cephe-leri küçük sağır sütuncelerle on altı eşit aralığa bölünmüş ve bir aralıkta uygulanan kompozisyon diğerlerinde de tekrar edilmiştir. Bu kompozisyonunda lâle şeklinde biçimlendirilmiş akant yaprakları arka planda üst üste iki sıra halinde zemini kaplamış durumdadır. Altta bulunan yaprakların içinden çıkıp yanlara açılarak yükselen ve sonradan içe doğru kıvrılan simetrik dalların ucuna birer gül motifi kondurulmuştur. Güller cepheye dönük olarak tasarlanmıştır. Ön planda ise, sütunceler üzerinden aşağıya sarkan uçları gülbezeklerle sabitlenmiş, ortalarında yine birer gülbezeğin yer aldığı yarım daire formulu gırlanlar silsilesi sanduka cephe-lerini dolandırmaktadır. Ayrıca sanduka kanatları üstten içi stilize küçük yaprak dizileriyle dolgulu bir frizle konturlanmıştır. Frizde yer alan yaprak motifleri sütuncelerin kaideleri üzerinde de görülmektedir.

⁶ Hazinedarzâde Süleyman Paşa, 1812-1818 yılları arasında Trabzon Valiliği görevinde bulunmuştur. Bkz: Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî* (Haz: Nuri Akbayar), C.V, İstanbul 1996, ss. 1548-1549.

Başucu şahidesi üzerindeki kitabe celî sülûs hatla Osmanlıca yazılmıştır. 21 Cemâziyelâhir 1233/28 Nisan 1817 tarihli kitabenin satırları köşeleri yuvarlatılmış on üç kartuş içerisine alınmıştır. Kitabe şudur:

1- Hüve'l-hallâku'l-bâkî	. - هو الخلاق الباقي
2- Göçüp tevhîd ile dâr-ı fenâdan	! - كوجوب توحيد ايله دار فنادن
3- Gidüp arş tahtına rûhî revânı	! - كيدوب عرش تحتته رو ؛ روان
4- Hüdâ yâ izz ü şânın hurmetiçün	! - خدا يا عزو شانك حرمتيچون
5- Cinânda Kevser'e kandırasın ânı	! - جنانده كوثره قاندره سن ان
6- İdüp dâr-ı fenâdan azm-i rihlet	! - ايدوب دار فنادن عزم رحلت
7- Mekânın eyle firdevs-i a'lâyı	? - مكانن ايله فردوس اعلائی
8- Oku ihlâs ile bir fâtiha gel	! - اوکو اخلاص ايله بر فاتحه كل
9- Ecel bir kimseye virmez emânı	! - اجل بر كمسيه ويرمز اماني
10- Merhûm ve mağfûr Hazînedârzâde	0 - مرحوم و مغفور خزينه دار زاده
11- Es-Seyyid Süleymân Paşa efendimizin	1. - السيد سليمان پاشا افنديمرك
12- Rûhiçün el-fâtiha	2. - روحیچون الفاتحه
13- Fî sene 1233 21 "cim".	3. - فی سه 1233 21 ج

12- Rahtvân Camii Şerifi Mütevellîsi Kara Hâfız Ali Efendi (Resim 16)

Önceden merdivenin altında bir köşede âtıl vaziyette duran şahide sonradan başka bir mezarın (No. 1) ayakucuna dikilmiştir. Şahide (150x31x11 cm.) düşey dikdörtgen plaka şeklinde gövdeli ve baklava dilimli, kısa sarıklı kavuklu olarak düzenlenmiştir (Resim 16).

Şahidenin gövdesi üzerinde celî sülûs hatla Osmanlıca yazılmış bir kitabe bulunmaktadır. Düz on satır olarak işlenmiş kitabenin satır aralarına ince kabartma çizgiler çekilmiştir. Kitabe şudur:

1- Hüve'l-bâkî	. - هو الباقي
2- Bu dünyâda bulmadım hiç râhatı	! - بو دنياده بولدم هيچ راحتى
3- İhtiyâr itdim ânın içün rihleti	! - اختيار ايتدم انكيچون رحلتى
4- Kimse gülmez kimse dahî gülmeye	+ - كمسه كولمز كمسه داخى كوليه
5- Zevkine değmez cihânın mihneti	! - ذوقنه دكمز جهانك محنتى
6- Dâr-ı Dünyâ bir misâfirhânedir	! - دار دنيا بر مسافرحانه در
7- Akli olan benden alsın ibreti	' - عقلى اولان بندن السون عبرتى
8- Rahtvân Câmii şerîfin mütevellisi	! - رختوان جامع شريفك متوليسى
9- Merhûm Kara Hâfız Ali Efendî	! - مرحوم قره حافظ على افندى
10- Rûhiçün el-fâtiha	0 - روحیچون الفاتحه
Sene 1237.	س 1237

13- Canik Muhassılı Osman Bey'in Kızı Şerîfe Havvâ Hanım (Resim 17)

Mezar, merdivenin batı kenarında yer almaktadır. Sonradan beton havuzlu hale getirilmiş mezarda yalnızca mermerden başucu şahidesi mevcuttur (Resim 17). Şahide (75x21x9 cm.) düşey dikdörtgen plaka gövdeli ve başlıklıdır. Gövde bölümü tamamen kitabe tahsis edilmiş şahidenin başlığı küp kapağı hotoz şeklindedir. Başlığın hemen altında yarım yumurta büyüklüğünde bir kabartı görülmektedir.

1238/1822 tarihli kitabe celî sülûs hatla Osmanlıca yazılmıştır. Düz yedi satır olarak yazılmış kitabenin satırları ince kabartma çizgilerle bölümlenmiştir. Kitabe şudur:

1- Hüve'l-bâkî	- هو الباقي
2- Cânâna kızım eyledi rihlet	- جانانه قزم ایلدی رحلت
3- İde kabrini Hâk ravza-i cennet	- ایده قبرین حق روضهٔ جنت
4- Canik Muhassılı Osmân	- جانیک محصلی عثمان
5- Bey'in kerîmesi merhûme Şerîfe	- بک کریمه سی مرحومه شریفه
6- Havvâ Hânım rûhiçün	- حوا خاتم روحیچون
7- El-fâtiha sene 1238.	- الفاتحه سه 1238

14- Abdullah Bey'in Oğlu Seyyid İsmail Bey (Resim 18)

Mezar, merdivenin batısında etrafı beton duvarla çevrili alan içerisindedir. Mezarda sadece mermerden başucu şahidesi bulunmaktadır (Resim 18) . Şahide (68x25.5x11 cm.) düşey dikdörtgen plaka şeklinde gövdeli ve başlıklıdır. Gövde bölümü tamamen kitabeye tahsis edilmiş şahidenin başlığı çubuklu başlıklı kısa sarıklı kavuk formundadır.

1238/1822 tarihli kitabe celî sülüs hatla Osmanlıca yazılmıştır. Düz yedi satır olarak yazılmış kitabenin satır aralarına ince kabartma çizgiler çekilmiştir. Kitabe şudur:

1- Hüve'l-bâkî	- هو الباقي
2- Cânana oğlum eyledi rihlet	- جانانه اوغلوم ایلدی رحلت
3- İde kabrini Hak ravza-i cennet	- ایده قبرین حق روضهٔ جنت
4- Abdullâh Bey'in mahdûmı	- عبدالله بک مخدومی
5- Merhûm Seyyid İsmâil Bey	- مرحوم سید اسماعیل بک
6- Rûhiçün fâtiha	- روحیچون فاتحه
7- Sene 1238.	- سه 1238

15- Hazinedarzâde Abdullah Bey'in Kızı Şerife Habbe Nâile Hanım (Resim 19)

Mezar, hazîrenin batı duvarı kenarındadır. Şu anki haliyle kapaklı sanduka formunda olan mezarda başucu şahidesi ile kapak taşı orijinal olup beton havuz sonradan yapılmıştır (Resim 19). Kenarları silmelerle hareketlendirilmiş kapak taşının (90x42x40 cm.) üzerinde ikisi kısa kenarlarda, biri ortada olmak üzere üç yuva mevcuttur. Bu yuvalardan batıdakine oturtulmuş bulunan başucu şahidesi (90x25x9 cm.) düşey dikdörtgen plaka şeklinde gövdeli ve başlıklıdır . Gövde bölümü tamamen kitabeye tahsis edilen şahidenin başlığı küp kapağı hotoz şeklindedir. Enine dilimlerle üç katlı görünen başlığın hemen altında yarım yumurta şeklinde bir kabartı yer almaktadır.

5 Cemâziyelâhir 1239/6 Şubat 1823 tarihli kitabe celî sülûs hatla Osmanlıca yazılmıştır. Düz yedi satır halindeki kitabenin satır aralarına ince kabartma çizgiler çekilmiştir. Kitabe şudur:

1- Hüve'l-bâkî	- هو الباقي
2- Bir gül-i gonca iken âh açıl-
madan soldum	! - بر کلی غنجه ايکن اه اجلمدن صولدم
3- Fânî cihânı terk idüp cennet-i
a'lâyı buldum	! - فان جهان ترك ايديوب جنت اعلا بي بولدم
4- Hâzînedârzâde Abdullah Bey'in	! - خزينه دار زاده عبدالله بكين
5- Kerîmesi Şerife Habbe Nâile
Hânım	! - كريمه سي شريفه حبه نائله حاتم
6- Rûhiçün el-fâtiha	! - روحيجون الفاتحه
7- Sene 1239 fi 5 "cim".	! - في سنة 1239 ج

16- Kâtip Saîd Efendi'nin Kızı Fâtıma Hanım (Resim 20)

Mezarda sadece mermerden başucu şahidesi bulunmaktadır (Resim 20). Önceleri hazîre içerisinde âtil vaziyette bırakılmış şahide sonradan beton duvarla çevrili alan içerisine rastgele dikilmiştir. Şahide (60x20x10 cm.) düşey dikdörtgen plaka şeklinde gövdeli olup başlığı kırıktır.

Şahidenin gövdesi üzerinde celi sülüs hatla Osmanlıca yazılmış 1241/1825 tarihli bir kitabe bulunmaktadır. Düz yedi satır olarak işlenmiş kitabenin satır aralarına ince kabartma çizgiler çekilmiştir. Kitabe şudur:

1- El-bâkî	. - الباقي
2- Uçdı bâğ-ı cennete nevcivânım	! - اوچدی باغ جنته نوجوانم
3- Vâlideynin hasret koydı gül fidânım	! - والدینک حسرت قويدی گل فدانم
4- Ünyeli kâtip Saîd Efendî'nin	+ - اونیه لی کاتب سعید افندیگ
5- Kerîmesi merhûme Fâtıma Hânım	! - کریمه سی مرحومه فاطمه خانم
6- Rûhiçün el-fâtiha	! - روحیچون الفاتحه
7- Sene 1241.	' - سنه 1241

17- Kâtip Yusuf Efendi'nin Oğlu Mehmet Molla (Resim 21)

Mezar merdivenin altındadır. Sonradan beton havuzlu hale getirilmiş olan mezarda mermerden başucu şahidesi bulunmaktadır (Resim 21). Şahide (63x21x12 cm.), düşey dikdörtgen plaka şeklinde gövdeli ve çapraz eğimde dilimli sarıklı başlıklıdır. Üstten bir köşesi kırık olan şahidenin gövdesinde yedi satırlık kitabe bulunmaktadır. 24 Cemâziyelâhir 1243/12 Ocak 1828 tarihini içeren kitabe celi sülüs hatla Osmanlıca yazılmıştır. Kitabe şudur:

1- El-bâkî	. - الباقي
2- Cânân oğlum eyledi rihlet	! - جانان اوغلو ایلدی رihlet
3- İde kabrini Hak ravza-i cennet	! - ایده قبری حق روضه جنت
4- Çârşanbalı Kâtip Yûsuf	+ - چارشنیه لی کاتب یوسف

19- Divriğili Hüseyin Ağa (Resim 23)

Mezar, merdivenin batısında son cemaat mahalline yakın bir yerdedir. Sonradan beton havuzlu hale getirilmiş olan mezarda mermerden baş ve ayakucu şahideleri bulunmaktadır. Başucu şahidesi (70x19x9 cm.) düşey dikdörtgen plaka şeklinde gövdeli ve başlıklıdır. Gövdesi kitabeye tahsis edilen şahidenin başlığı Hamîdiye kalıplı fes şeklinde düzenlenmiştir (Resim 23). Ayakucu şahidesi (70x19-25x6 cm.) üçgen alınlıklı olup herhangi bir bezeme içermemektedir.

1245/1829 tarihli kitabe celî sülüs hatla Osmanlıca yazılmıştır. Düz yedi satır halindeki kitabenin satır aralarına ince kabartma çizgiler çekilmiştir. Kitabe şudur:

1- El-bâkî	- الباقى
2- Okuyalar fâtiha rahmeten li'l-âlemîn	أ - اوقوالر فاتحه رحمة للعالمين
3- Durâğı cennet ola fi mekâmin âminîn	أ - دوراغى جنت اوله فى مقام امين
4- Osmân Paşa efendimizin Selâm Ağâsı	أ - عثمان پاشا افنديمىزك سلام اغاسى
5- Ömer Beyoğlu Divrikli	أ - عمر بك اوغلو ديوريكلى
6- Merhûm Hüseyin Ağâ rûhuna fâtiha	أ - مرحوم حسين اغا روحنه فاتحه
7- Sene 1245.	أ - سنه 1245

20- Trabzon Valisi Hazinedarzâde Osman Paşa'nın Halası Kezban Hanım (Resim 24)

Mezar, merdivenin batısında, hazîrenin ortalarındadır. Sonradan beton havuzlu hale getirilen mezarda mermerden başucu şahidesi bulunmaktadır (Resim 24). Şahide (115x27-40x9 cm.) düşey dikdörtgen plaka şeklinde gövdeli ve üçgen alınlıklıdır. Yukarıdan aşağıya doğru daralan bir forma sahip olan şahidenin gövdesi kitabeye tahsis edilmiştir. Üstten, basık kemer formunda kademeli iki silme ile sınırlanan kitabenin ilk satırının yanlarındaki üçgen köşelikler simetrik olarak yerleştirilmiş lâle motifleriyle doldurulmuştur. Ayrıca bunların hemen altında, kitabenin ikinci satırının baş ve son kısımlarına da birer adet yarımşar lâle motifi işlenmiştir.

Kalın bir silme ile gövdeden ayrılan tepelik, vazo içinde güllerin ve akant yapraklarının oluşturduğu bitkisel süslemelerle dekore edilmiştir.

Tepeliğin ortasında şişkin gövdeli, dar boyunlu vazo içerisinde, hepsi de cepheye bakar halde işlenmiş altı adet gül ile bunların arasından çıkıp çatallaşarak yanlardan aşağıya doğru sarkan yapraklı dallar bulunmaktadır. Vazonun kenarlarında simetrik olarak yerleştirilmiş “c” kıvrımlı iki akant yaprağı görülmektedir. Üstte ise, tepeliğin dış formunu da belirleyen yelpaze açılımlı akant yaprakları, güllerin üzerine oturur vaziyette tasvir edilmiştir.

1247/1831 tarihli kitabe şahidenin batı yüzüne celî sülûs hatla Osmanlıca yazılmıştır. Düz dokuz satır halindeki kitabenin satır aralarında kabartma şeritler yer almaktadır. Kitabe şudur:

1- Hüve'l-bâkî	- هو الباقي
2- Böyle buldum cihânı sanki bir zill ü hayâl	! - بويله بولدوم بو جهان سانكى بر ظل حيال
3- Ölmeseydin kimse itmez benim hâlimden suâl	! - اولمسيدين كيمسه ايتمه بن حالمدين سؤال
4- Ben didim el-hükmü lillâh râzıyım her emrine	! - بن ديدم الحكم لله راضيم هر امرينه
5- Çün ezelden böyle takdir eylemişdir Zü'l-Celâl	! - چون ازelden بويله تقدير ايلمشدر ذو الجلال
6- Trabzon Vâlisi Hazînedârzâde Osmân	! - طربزون واليسى خزينه دار زاده عثمان
7- Paşa Hazretleri'nin hâlesi merhûme	! - پاشاحضرتلرينك خاله سى مرحومه
8- Kezbân Hânım rûhuna el-fâtiha	! - كذبان حاتم روحه الفاتحه
9- Sene 1247.	! - سنه 1247

21- Mihmandarzâde Ahmed'in Kızı Kâfiye Hanım (Resim 25)

Mezar, merdivenin batısında beton duvarla çevrili alan içerisinde. Mezarda mermerden baş ve ayakucu şahideleri bulunmaktadır. Başucu şahidesi (71x21x9 cm.), düşey dikdörtgen plaka şeklinde gövdeli ve baş-

lıklıdır (Resim 25). Gövdesi tamamen kitabeye tahsis edilmiş olan şahidenin başlığı küp kapağı hotoz formundadır. Yatay dilimlerle üç katlı görünüm sunan başlığın altında yarım yumurta büyüklüğünde bir kabartı bulunmaktadır. Üçgen alınlıklı ayakucu şahidesinde (41x23-26x7 cm.) herhangi bir bezeme yoktur.

1249/1833 tarihli kitabe celî sülûs hatla Osmanlıca yazılmıştır. Düz yedi satır halinde düzenlenmiş kitabenin satırları kabartma çizgilerle bölümlenmiştir. Kitabe şudur:

1- El-bâkî	. - الباقى
2- Bir kuş idim uçdım yuvadan	؛ - بر قوش ایدم اوچدم یودان
3- Ecel ayırdı beni anadan babadan	؛ - اجل ایردی بنی انادن بابادن
4- Şefâat dilerim size Hüdâ'dan	؛ - شفاعت دیلرم سیزه خدادن
5- Mihmandarzâde Ahmed Ağâ	؛ - محمندرزاده احمد اغا
6- Kerîmesi merhûme Kâfiye	؛ - کریمه سى مرحومه کافیه
7- Hânım rûhîçün fâtiha.	؛ - خاتم روحیچون فاتحه
8- Fi ğurre ? 1249.	؛ - فی غره 1249

22- Hazinedarzâde Osman Paşa'nın Kızı Şerîfe Râbia Hanım (Resim 26)

Mezarda sadece mermerden başucu şahidesi bulunmaktadır (Resim 26). Önceleri hazîre içerisinde âtıl vaziyette bırakılan şahide, sonradan beton havuzlu, şahidesiz bir mezarın başucuna kitabeli kısım doğuya bakar şekilde dikilmiştir. Şahide (113x25-18x10 cm.) düşey dikdörtgen plaka şeklinde gövdeli ve küp kapağı hotoz şeklinde başlıklıdır. Başlık enine dilimlerle üç katlı görünüm sunmaktadır.

Şahidenin gövde ve boyun kısmında tezyinat yer almaktadır. Gövde de yer alan kitabe, üst üste dizilmiş stilize lâle motifleriyle dolgulu bir su ile konturlanmıştır. Uçları düğmeli "s" kıvrımları ile yanlardan desteklenen yelpaze açılımlı akant yaprakları kitabeyi taçlandırmaktadır. Üçgen köşeliklerde ise stilize edilmiş ince yapraklı dallar yer almaktadır. Orta-

dan ince bir çizgi ile ikiye ayrılmış boynun alt kısmına ucunda bir süs taşı sarkan gerdanlık işlenmiştir. Üstte, başlığın hemen altına cepheye bakar halde bir gül motifi yerleştirilmiştir.

Kitabe 13 Cemâziyelâhir 1252/25 Eylül 1836 tarihli olup celî sülüs hatla Osmanlıca yazılmıştır. Düz yedi satır olarak işlenmiş kitabenin satır aralarına ince kabartma çizgiler çekilmiştir. Kitabe şudur:

1- Hüve'l-bâkî	. - هو الباقي
2- Trabzon Vâlîsi	! - طربزون واليسى
3- Hâzinedârzâde es-Seyyid	! - خزينه دار زاده السيد
4- Osmân Paşa Hazretleri'nin	! - عثمان پاشا حضرتلرينك
5- Kerîmesi cennetmekân firdevs	! - كريمه سى جنتمکان فردوس
6- Âşiyân Şerîfe Rabîa	! - اشيان شريفه ربيعه
7- Hânım rûhîçün fâtiha	' - حاتم روحیچون فاتحه
8- Sene 1252 fi "cim" 13.	! - س 252 فى 13

23- Kâtip Yusuf Efendi'nin Kızı Gülsüm Hanım (Resim 27)

Şahide, hazîre içerisinde âtil durumdadır. Ünye taşından yapılmış olan şahide yukarıdan aşağıya doğru daralan bir plaka (72x24-17x11 cm.) şeklindedir (Resim 27). Şahide üzerinde sadece kitabe mevcuttur. 4 Cemâziyelevvel 1253/6 Ağustos 1837 tarihli kitabe celî sülüs hatla Osmanlıca yazılmıştır. Düz altı satır halinde kitabenin satır aralarına kabartma çizgiler çekilmiştir. Kitabe şudur:

1- El-bâkî	. - الباقي
2- Merhûm kâtip	! - مرحوم كاتب
3- Yûsuf Efendi'nin	! - يوسف افندينك

4- Kerîmesi merhûme	١ - کریمه سی مرحومه
5- Gülsüm rûhuna fâtiha	٢ - کولثوم روحنه فاتحه
6- Sene 1253 4 “cim-elif”.	٣ - س 1253 ٤ جا

24- Ünyeli Râşit Efendizâde Abdurrahman Efendi'nin Oğlu Sâlim Efendi (Resim 28)

Mezar, merdivenin batısında beton duvarla çevrili alan içerisindedir. Mezarda mermerden baş ve ayakucu şahideleri bulunmaktadır. Başucu şahidesi, (45x18x9 cm.) düşey dikdörtgen plaka şeklinde gövdeli ve başlıklıdır (Resim 28). Gövde kısmı kitabeye ayrılmış olan şahidenin başlığı Mecîdiye kalıplı fes şeklinde düzenlenmiştir. Ayakucu şahidesinin (54x24x7 cm.) üst bölümü kırık olup herhangi bir bezeme içermemektedir.

Recep 1259/Temmuz 1843 tarihli kitabe celî sülüs hatla Osmanlıca yazılmıştır. Düz altı satır halindeki kitabenin satır aralarına kabartma çizgiler çekilmiştir. Kitabe şudur:

1- Hüve'l-bâkî	١ - هو الباقي
2- Ünyevî Râşid Efendi	٢ - اونیه وی راشد افندی
3- Zâde Abdurrahmân	٣ - زاده عبدالرحمن
4- Efendi'nin mahdûmı	٤ - افندیئک مخدومی
5- Sâlim Efendî	٥ - سالم افندی
6- Sene 1259 “be”.	٦ - س 1259 ب

25- Çarşamba Kaymakamı Mehmet Ali Efendi'nin Kızı Fadiyye Hanım (Resim 29)

Mezar, hazîrenin doğu duvarının kenarındadır. Sonradan beton havuzlu hale getirilmiş olan mezarda mermerden başucu şahidesi bulunmaktadır (Resim 29). Şahide (111x28x25.5 cm.), düşey dikdörtgen plaka şeklinde gövdeli ve tepeliklidir. Gövdesi tamamen kitabeye tahsis edilmiş

olan şahidenin tepeliğinde “s” kıvrımlı, taşkın iki akant yaprağının üzerine oturan, ortasında bir yıldız çiçeğinin yer aldığı şualı güneş tasviri görülmektedir.

Etrafi kademeli silmelerle hareketlendirilmiş kitabe, celi sülüs hatla Osmanlıca yazılmıştır. Kitabede biri doğum (1295/1878), diğeri ölüm (1306/1888) olmak üzere iki tarih mevcuttur. Düz altı satır halindeki kitabenin bütün satırlarında istif uygulaması yapılmıştır. Kitabe şudur:

1- Hüve'l-hallâku'l-bâkî	۔ - هو الخلاق الباقي
2- Yenişehir-i Fenâr
ehâlisinden	! - يکيشهر فنار اهالیسندن
3- Çehârşenbe Kazâsı
Kâimümekâmı	؛ - چهارشنبه قضااسی قائممقامی
4- Mehmed Ali Efendî'nin
kerimesi	+ - محمد علی افندیک کریمه سی
5- Fadiyye Hânım'ın rûhîçün	؛ - فضیه خانمک روحیچون
6- Velâdeti sene 1295 El-
fâtiha Vefâtı sene 1306.	؛ - الفاتحه ولادتی سه 1295 وفاتی سه 1306

26- Seyyid Osman Paşa'nın Kâtibi (?) (Resim 30a, 30b)

Mezar, hazîrenin doğu duvarı kenarındadır. Sonradan beton havuzlu hale dönüştürülen mezarda mermerden baş ve ayakucu şahideleri bulunmaktadır. Başucu şahidesi (114x28x12 cm.), düşey dikdörtgen plaka şeklinde gövdeli ve çapraz eğimde dilimli sarıklıdır (Resim 30a). Alttan bir bölümü betona gömülü vaziyette olan şahidenin gövdesi tamamen kitabeye tahsis edilmiştir. Ayakucu şahidesi ise (59x28-35x 6 cm.) üçgen alınlıklı olup doğuya bakan yüzü bitkisel bezemelidir (Resim 30b). Burada yüksek kabartma olarak işlenmiş gülbezekler, kıvrımdallar, lâleler, akantlar ve küpe çiçeğinden oluşan karmaşık bir düzenleme dikkat çekmektedir.

Kitabe, celi sülüs hatla Osmanlıca yazılmıştır. Şahidenin alt kısmı betona gömülü olduğu için kitabenin satır sayısı tam olarak bilinmemektedir. Mail satırlar halinde işlenmiş kitabede satırlar arasına kabartma çizgiler çekilmiştir. Kitabe şudur:

- 1- Hüve'l-hayyü'l-bâkî . - هو الحى الباقي
- 2- Bugün azm eyledim varam
bekâ iklimine ben de . - بو كون عزم ايلدم و ارام بقا اقليمه بنده
- 3- Götürdü da'vet-i rahmân
begâyet iftihârında . - كتوردى دعوتى رحمان بغايت افتخارنده
- 4- Leallellâhü afv ide günâhımız
çokdur ve riâyet . - لعل الله عفو ايده كناهمز چوقدر و رعایت
- 5- Temessük eyledim vallâh
dedi lâ taknetû bende . - تمسك ايلدم والله ديدى لاتقنطو بنده
- 6- Dahî mahbûb-ı rahmândan
ricâmızdır kılar ihsân . - دخی محبوب رحماندن رحاميزدر قيلر احسان
- 7- Ki taltîf eyleyüp bize ide işfâ'
adnânda . - كه تلطيف ايلوب بزه ايده اشفاع عدناننده
- 8- Kitâbet san'atımız çün hem
pirimiz Hazret-i Osmân . - كتابت صنعتمز چون هم پيرمز حضرت عثمان
- 9- Elim tutmazlığı ikdâm olan
yerlerde her demde . - الم طوطمزلقى اقدام اولان يرلرده هر دمده
- 10- Keremlerkânî vardıkda bu
rûhum sana târîhde . 0 - کرملرکان واردقده بو روحم سکا تاریخده
- 11- Göre Yûsuf cemâlini dura
cennâtın içinde . 1 - کوره يوسف جمالکى دوره جناتک ايننده
- 12- ? Seyyid Osmân Paşa haz-
retlerinin kâtibi . 2 - سيد عثمان باشا حضرتلرينک کاتبى
- 13- ? . 3 - ؟

27- Osman Paşa'nın Kethüdâsı Hüseyin Ağa'nın Oğlu (?) (Resim 31)

Mezar, merdivenin batı kenarında son cemaat mahallinin yakınındadır. Sonradan beton havuzlu hale dönüştürülen mezarda mermerden baş ve ayakucu şahideleri bulunmaktadır. Başucu şahidesi (94x32x11 cm.) düşey dikdörtgen plaka şeklinde gövdeli ve çapraz eğimde dilimli sarıklıdır (Resim 31). Alttan bir bölümü betonla kaplı olan şahidenin gövdesi tamamen kitabeye tahsis edilmiştir. Ayakucu şahidesi ise (72x32-28x11 cm.) üçgen alınlıklı olup bezemesizdir.

Başucu şahidesinde bulunan kitabe celi sülüs hatla Osmanlıca yazılmıştır. Şahidenin alt kısmı betona gömülü olduğu için kitabenin satır sayısı tam olarak bilinmemektedir. Düz satırlar halinde işlenmiş kitabe satırlar arasına kabartma çizgiler çekilmiştir. Kitabe şudur:

1- Hüve'l-bâkî	هو الباقي
2- Emr itdi Hüdâ eyledi fermân	امر ايتدی خدا ایلدی فرمان
3- Erişdi ecel virmedi emân	ارشدی اجل ویرمدی امان
4- Osmân Paşa efendimizin Harem-i	عثمان پاشا افندیمیزک حرم
5- Kethüdâsı Hüseyin Ağa'nın mahdûmı	کتخداسی حسین اغانک مخدومی
6- ?	؟

28- Yusufzâde Seyyid Ebûbekir Ağa (Resim 32a, 32b)

Mezar, merdivenin batısında hazîre ortalarındadır. Sonradan beton havuzlu hale dönüştürülen mezarda mermerden baş ve ayakucu şahideleri bulunmaktadır. Başucu şahidesi (130x35x15 cm.) düşey dikdörtgen plaka şeklinde gövdeli olup, çubuklu başlıklı, kısa sarıklı kavuk şeklinde başlığa sahiptir (Resim 32a). Alttan bir bölümü betona gömülü vaziyetteki şahidenin gövdesi tamamen kitabeye tahsis edilmiştir. Ayakucu şahidesi ise (105x25x16 cm.) düşey dikdörtgenimsi plaka şeklinde gövdeli ve küp kapağı hotoz şeklinde başlıklıdır (Resim 32b). Şahidenin doğuya bakan yüzü bitkisel bezemelidir. Burada sapları yukarıda, bir gülbezeğin arkasında kurdela ile bağlı, uçları aşağıya doğru sarkan stilize kıvrımlı dallar alçak kabartma olarak işlenmiştir.

Kitabe celî sülüs hatla Osmanlıca yazılmıştır. Şahidenin alt kısmı betona gömülü olduğu için kitabenin satır sayısı tam olarak bilinmemektedir. Düz satırlar halinde işlenmiş kitabede satırlar arasına kabartma çizgiler çekilmiştir. Kitabe şudur:

1- Hüve'l-bâkî	۔ - هو الباقي
2- Âh ile zâr kılarak tâzeliğime doymadım	! - اه ايله زار قيله رق تازلكمه طولمدم
3- Çün ecel peymânesi dolmuş murâd almadım	! - چون اجل پيمانه سى طولمش مراد المدم
4- Hasretâ fânî cihânda tûl-i ömr sürmedim.	! - حسرتا فاني جهانده طول عمر سورمدم
5- Firkatâ takdîr bu imiş tâ ezel-den bilmedim	! - فرقتا تقدیر بو ايمش تا ازلدن بلمدم
6- Kazâ-i Erba'a hândânlarından	! - قضاء اربعا خاندانلرندن
7- Hâcî Yûsufzâde merhûm	! - حاجی يوسف ذاده مرحوم
8- Es-Seyyid Ebûbekir Ağâ'nın	! - السيد ابوبكر اغانك
9- ?	! - ؟

29- Hüseyin Paşa'nın Oğlu (?) (Resim 33)

Mezar, hazîrenin batı duvarı kenarındadır. Sonradan beton havuzlu hale dönüştürülen mezarda sadece mermerden başucu şahidesi bulunmaktadır (Resim 33). Şahide (78x34x8 cm.) düşey dikdörtgen plaka şeklinde bir gövde ile Hamîdiye kalıplı fesli başlıktan müteşekkildir. Alttan bir bölümü betona gömülü olan şahidenin gövdesinde kitabe ve bitkisel süslemeler yer almaktadır. Burada kitabeyi üstten sınırlayan yarım daire formlu yayın üzeri, ortadan yanlara doğru gelişen sapları kıvrımlı stilize akant yaprakları ile dolgulanmıştır.

Kitabe celî sülüs hatla Osmanlıca yazılmıştır. Şahidenin alt kısmı betonla kaplı olduğu için kitabenin satır sayısı tam olarak bilinmemektedir. Düz satırlar halinde işlenmiş kitabede satırlar arasına kabartma çizgiler çekilmiştir. Kitabe şudur:

- 1- Hüve'l-bâkî . - هو الباقي
- 2- Ağladı el-Hâc Hüseyin Paşa bu genç mahdûmına . - آغلادی الحاج حسین باشا بو کنج مخدومنه
- 3- Zâirâ ibretle bu seng-i mezâra kıl nigâh . - زائر اعترتله بو سنک مزاره قبل نگاه
- 4- ... geldi on üç günde götürdi cennete . - ... کلدی اون اوچ کونده کتوردی حنته
- 5- Genç iken ... idi . - کنج ایکن ... ایدی
- 6- ? . - ؟

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Rıdvan Paşa Camii Hazîresi içerisinde bulunup çalışmamızın konusunu oluşturan mezar taşları, celî ta'lik kitabeli olanlar gibi bir asırdan biraz fazla bir zaman dilimi (1191/1777-1306/1888) içerisinde dağılım göstermektedir. Osmanlı devlet idaresinde görev almış bazı önemli şahsiyetlerin mezarlarını da barındıran hazîre küçük bir "Hazinedarzâde⁷ ailesi kabristanlığı" hüviyetindedir. Nitekim bu çalışmamız kapsamında doğrudan veya dolaylı olarak Hazinedarzâde sülalesi ile ilişkisi bulunan 12 mezar mevcuttur⁸.

Hazîredeki on ikisi bayan, on yedisi erkek mezarına ait mezar taşları form, başlık türü, süsleme unsurları ve kompozisyon, yazı, malzeme ve işleniş açılarından belirgin bazı özellikler sergilemektedir. Şimdi bunları saydığımız özellikler açısından değerlendirmeye çalışalım:

⁷ Hazinedarzâde sülalesi aslen İbassalı (Ordu'nun ilçesi Aybastı'nın önceki ismi) dir. Aile daha sonra Samsun'a gelip 47 yıl kadar bu sancağın ve çevresinin mültezimliğini yapmıştır. Hazinedarzâde adının, bu sülaleden olan Süleyman Paşa'nın Canik bölgesinin mültezimi olan Hacı Ali Paşa'nın hazinedarlığını yapmasından kaynaklandığı nakledilmektedir. Bkz: Mehmet Torun, *Samsun ve İlçeleri Tarihi Araştırmaları*, İstanbul 1954, s. 19; M. E. Yolalıcı, *Samsun Eşrafından Hazinedarzâde es-Seyyid Abdullah Paşa'nın Terekesi*, Samsun 1987, ss. 14-16.

⁸ Ayrıca daha önce yapmış olduğumuz başka bir çalışmada bu sülaleye mensup 5 şahsın mezar taşı incelenmiştir. Bkz: Gün, a.g.m., ss. 103-143.

Formlar:

Mezar taşlarını “şahideler” ve “sandukalar” şeklinde iki başlık altında incelemek mümkündür:

Birinci grubu oluşturan şahideler, bazı mezarlarda (3,6,7,8,10,19, 21,24,26,27,28) hem baş hem de ayak uçlarında, bazı mezarlarda ise (1,2,9,13,14,15,17,18,20,25,29) sadece baş uçlarında görülmektedir. Bu mezarların ayakucu şahideleri ile ilgili herhangi bir kalıntı mevcut değildir. Bunlardan başka önceleri hazîre içerisinde âtil durumda olan beş şahideden üçü (12,16,22) diğer bazı mezarların baş ve ayak uçlarına rastgele dikilmiş, iki tanesi ise (5,23) tamamen kaybolmuştur. Genel bir tanımlamayla “şahideli mezarlar” olarak isimlendirebileceğimiz bu mezarlardan on dört tanesi (7,8,9,13,15,17,18,19,20,25,26,27,28,29) sonradan **beton havuzlu** hale getirilmiştir. Ayrıca bunlardan iki tanesinin (15,18) üzerinde orijinal kapak taşları vardır. Ancak bu kapak taşlarının aslen bu mezarlara ait olup olmadığı konusu şüphelidir.

Şahideler, gövde formları açısından kendi içlerinde farklılıklar göstermektedir. Başucu şahidelerinin tamamı dikdörtgen plaka şeklinde gövdelidir. Ayakucu şahideleri ise, iki tanesi (7,28) hariç, üçgen alınlıklı olup yukarıdan aşağıya doğru daralan bir gövde formuna sahiptir.

Form açısından ikinci grubu oluşturan sandukalar⁹ (4,11) dikdörtgen prizması şeklinde büyük mermer blokların çatılması ile meydana getirilmiştir. Bu mezarlarda şahidelerle sanduka baş kısımlarını oluşturan dikmeler yekparedir. Kenarları silmelerle hareketlendirilmiş bir platform taşı üzerine oturan pehleler demir rabitalarla birbirlerine bağlanmışlardır.

Sanduka mezarlarda şahide gövdeleri genellikle prizmatik dikdörtgen bloklar şeklindedir. Yalnızca 4 no’lu mezarda ayakucu şahidesi dikdörtgen plaka şeklinde gövdelidir.

⁹ Bu mezar tipi, “lahitli mezar”, “açık lahit” veya “sembolik lahit” gibi değişik şekillerde isimlendirilmiştir. Sırasıyla bkz: Cebe Özer, *Edirne’de Osmanlı Dönemi Natürmort Süslemeli Mezartaşları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü) Ankara 1993, s. 123; Tülin Çoruhlu, *Eyüp Sultan ve Çevresindeki Hazirelerde Bulunan Hançerli Lahitler ve Taş Sandukalar*, *I. Eyüpsultan Sempozyumu*, 1997, ss. 43-59; H.Örcün Barışta, “İstanbul-Eyüpsultan Cafer Paşa Türbesi Kazısı ve Bitkisel Bezemeli Mezar Taşları Üzerine, *IV. Eyüpsultan Sempozyumu*, İstanbul 2000, ss.252-277.

Başlıklar:

Şahideler başlık formları açısından farklı özellikler taşırlar. Mezarlardaki şahısların cinsiyet ve mesleklerinin, bu farklılıkların oluşmasının da başlıca etken olduğu görülmektedir.

Erkeklerle ait mezarların başucu şahidelerinde görülen başlık tipleri sarık (2,3,4,5,6,7,12,14,17,18,26,27,28), fes (19,24,29), ve kallâvî kavuk (11) şeklindedir¹⁰.

1. Sarıklı Başlıklar: 5 farklı tip arz ederler. Bunlar; çapraz eğimde dilimli sarıklı kavuk (2,3,17,26,27), çubuklu başlıklı kısa sarıklı kavuk (4,5,14,18,28), çubuklu başlıklı hafif taşkın sarıklı kavuk (6), baklava dilimli başlıklı kısa sarıklı kavuk (12) ve oval tipli sarık (7) şeklindedir.

a- Çapraz eğimde dilimli sarıklı kavuk: En basit sarıklı başlık tiplerindendir¹¹. Hazîrede bu tür başlıklı şahidelerin kitabelerinde şahısların mesleklerini beyan eden herhangi bir malumat genel olarak yoktur. Sadece bir şahidede (26) “kâtip” adı geçmektedir. Bacque-Grammont ve Vatin’in E III¹², Laqueur’ün E tipi olarak isimlendirdiği ve sarığın, üzerine sarıldığı kavuğun biçimi ve sarılış tarzına göre 7 alt gruba ayırdığı bu başlıkların kesin olarak hangi meslek grubunu simgelediğine dair bir kayıt bulunmamaktadır¹³.

b- Çubuklu başlıklı kısa sarıklı kavuk: Bu tipte sarık sarılan başlıklar dikey kabartma çubukludur¹⁴. Hazîrede bu başlıklara sahip beş şahideden ikisinde biri muhassıl (4) diğeri müezzin (5) olmak üzere iki tür meslek belirtilmiştir. 19. yüzyılın ilk yarısında tercih edilen bu başlıkları daha çok orta dereceli memurlar ve bunların yanı sıra esnaftan kişilerin de giyebildiği ifade edilmektedir¹⁵. Bacque-Grammont, Vatin ve Laqueur bu tip başlığı F-V olarak isimlendirmekte¹⁶ ve Laqueur, bunların, konumları birbirinden oldukça farklı kişiler tarafından kullanıldığını kaydetmektedir¹⁷.

¹⁰ Başlık tiplerinin isimlendirilmesinde büyük oranda Jean-Louis Bacque-Grammont ve Nicolas Vatin’in “Stele Turcice, VI, Steles Funeraires De Sinop”, *Anatolia Moderna/Yeni Anadolu III*, Paris 1992, ss. 105-207; Hans-Peter Laqueur’ün *Hüve’l-Baki, İstanbul’da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları*, (Çev: Selahattin Dilidüzgün), İstanbul 1997 ve Halit Çal’ın “İstanbul Eyüp’teki Erkek Mezar Taşlarında Başlıklar”, *III. Eyüp Sultan Sempozyumu*, İstanbul 2000, ss. 206-225. adlı çalışmalarından faydalanılmıştır.

¹¹ Laqueur, *a.g.e.*, s. 147.

¹² Bacque-Grammont ve Vatin, *a.g.m.*, s. 150.

¹³ Laqueur, *a.g.e.*, s. 147-149.

¹⁴ Çal, *a.g.m.*, s. 210.

¹⁵ Çal, *a.g.m.*, s. 210.

¹⁶ Bkz.: Bacque-Grammont ve Vatin, *a.g.m.*, s. 144,169; Laqueur, *a.g.e.*, s. 151.

¹⁷ Laqueur, *a.g.e.*, s. 151.

c- Çubuklu başlıklı hafif taşkın sarıklı kavuk: Mesleği belirtilmemiş tek örneği bulunan (6) bu tipte başlık¹⁸ dikey çubuklu şekilde düzenlenmiş olup, sarık hafif taşkın vaziyettedir. Başlığın daha çok saray görevlileri tarafından giyildiği belirtilmektedir¹⁹.

d- Baklava dilimli başlıklı kısa sarıklı kavuk: Bacque-Grammont ve Vatin'in FVI olarak nitelendirdiği bu tipte²⁰ başlığın alt kısmı hafif sarıklı, üstü ise baklava dilimli olarak düzenlenmiştir. Derviş, kadı, medrese kapıcısı gibi değişik meslek mensuplarınca kullanıldığı kaydedilen²¹ bu başlığın, kitabesinden caminin mütevellisine ait olduğu anlaşılan tek örneği mevcuttur (12).

e- Oval tipli sarıklı başlık: Bir örneği (7) bulunmaktadır. Bir müderrise ait olan bu başlık, oval görünümlü olup kalın düzey dilimlidir. Bu başlık türü daha çok orta dereceli ulemâ mezar taşlarında görülmektedir²².

2. Fes: İncelediğimiz mezar taşlarından üç tanesinde başlık olarak fes kullanılmıştır. Bunların ikisi Hamîdiye (19,29), biri de Mecîdiye (24) kalıplıdır. Hamîdiye kalıplı feslerde fesin alt kısmı üstünden biraz geniş tutulmuştur. Bu fese sahip iki mezardan sadece birinde (19) "selam ağası" şeklinde meslek belirtilmiştir. Kehribarcı, derviş ve öğrenci fesleri de bu tiptedir²³.

İkinci türü oluşturan Mecîdiye kalıplı feslerde fesin üst kısmı alt kısmından daha geniş tutulmuştur. Bunların kullanımı konusunda mesleklere göre belirgin bir farklılık bulunmamaktadır. Hizmetli, kâtip ve paşa bu fesi giyebilmektedir²⁴. Hazîrede bu tipte fese sahip tek şahidede (24) meslekten söz edilmemiştir.

3. Kallâvî kavuk: 11 no'lu mezarda bulunan kavuk Trabzon Valisi Hazinedarzâde Süleyman Paşa'ya aittir. Bu tür kavuklar eskiden sadrazam ve vezirler tarafından giyilen 40 cm. kadar yükseklikte konik formda bir başlık olup dört parmak kalınlığında sırma harç ile süslenirdi²⁵. Laqueur, H tipi olarak isimlendirdiği bu başlıkların sadrazamlar, vezirler

¹⁸ Bacque-Grammont ve Vatin bu başlık tipini de FV olarak nitelemektedirler. Bkz.: a.g.m. s. 144,149,150.

¹⁹ Çal, a.g.m., s. 210.

²⁰ Bacque-Grammont ve Vatin, a.g.m., s. 166.

²¹ Çal, a.g.m., s. 211.

²² Çal, a.g.m., s. 211.

²³ Çal, a.g.m., s. 212; Bacque-Grammont ve Vatin bu başlıklardan Hamîdiye olanları fez I, Mecîdiye olanları ise fez II olarak nitelemektedirler. Bkz.: a.g.m. s. 148-151.

²⁴ Çal, a.g.m., s. 212.

²⁵ Pakalın, a.g.e., C. II, s. 152.

ve üç ya da daha çok tuğlu paşalar tarafından törenlerde kullanıldığını belirtmektedir²⁶.

Bayan mezarlarına ait olan şahidelere gelince; burada başlıklar küp kapağı hotoz²⁷ (10,13,15,21,22) ve şualı güneş (25) formunda karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birinci grubu oluşturanlar, aşağıdan yukarıya doğru yatay tarzda gelişen ve çapları giderek küçülen bombeli dilimlerle iki veya üç basamaklı olarak kademelendirilmiş olup konik bir görünüm arz ederler. Başlık kısmı kısa ve geniş olan bu taşlarda ince bir boyun bölümü bulunmaktadır. Boyunların birinde (22) gerdanlık, diğerlerinde (10,13,15,21) ise yarım yumurta büyüklüğünde kabartılar dikkat çekmektedir. Bacque-Grammont, Vatin ve Laqueur'un Y II şeklinde nitelendirdikleri²⁸ ve Laqueur'un, en eskilerini 18. yüzyılın ilk çeyreğine götürdüğü bu tipi sosyal açıdan sınıflamak pek mümkün görünmemektedir²⁹. Bu tür taşlarda dikkat çeken husus şahısların genellikle babalarına nispet edilerek anılmalarıdır. Sadece 10 no'lu örnekte kişi "Vezir Süleyman Paşa'nın odalığı" şeklinde zikredilmiştir.

Bir diğer bayan başlık tipi olan şualı güneş (25), "s" kıvrımlı stilize akantlarla gövde üzerine oturmaktadır. Merkezinde bir yıldız çiçeğinin yer aldığı başlık rozet şeklindedir. Bu çalışmamız içerisinde bu tür başlığın tek örneği Çarşamba Kaymakamı Mehmet Ali Efendi'nin Kızı'nın mezar taşında görülmektedir³⁰.

Bunların dışında yine kadın mezarlarında rastladığımız, başlığı bulunmayan, üçgen alınlıklı şahideler farklı bir grup oluşturmaktadır (1,8,9,20). Bunlarda gövdeden ince bir silme ile ayrılmış olan üst kısımlar, üçgen şeklinde biçimlendirilmiş olup yüzeyleri, kimi vazo veya tabak içerisinde kimi de serbest halde çeşitli bitkisel unsurlarla bezemiştir.

Erkek ve bayan mezar taşı başlıkları, sahip oldukları tezyinatın niteliği açısından da birtakım farklılıklar gösterir. Erkeklerle ait mezar taşları genellikle sarık, fes ve kavuk şeklinde serpuşlu³¹ olduklarından, bezeme türü ve çeşitliliği itibariyle bayan mezar taşlarına göre daha sadedir. Nitekim kavuklarda başlığın dikey çubuklar veya baklava dilimleri şeklinde işlenmesi ya da sarıkların farklı sarılış biçimleri yegâne bezemeler

²⁶ Laqueur, *a.g.e.*, s. 154

²⁷ Bu isimlendirme, başlığın küp kapağına benzemesi nedeniyle yapılmıştır. Bkz. Pakalın, *a.g.e.*, C. II, s. 341.

²⁸ Bacque-Grammont ve Vatin, *a.g.m.* s. 164,173; Laqueur, *a.g.e.*, s. 160.

²⁹ Laqueur, *a.g.e.*, s. 160.

³⁰ Bu tür mezar taşlarını Bacque-Grammont ve Vatin başlığı değil de siluleti dikkate alarak F XI olarak nitelemektedirler. Bkz.: *a.g.m.* s. 158.

³¹ Osmanlı mezar taşlarında serpuşlar 16. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanır. Bkz: Mehmet Önder, "Konya Mezar Taşlarında Süsleme Unsurları", *Önasya*, S. 13, Ankara 1966, s. 3.

olarak karşımıza çıkar. Oysa bayan mezar taşlarında başlık konumunda bulunan tepelikler, değişik bitki motiflerinin oluşturduğu kompozisyonlar ve buket halinde çiçekler ve yapraklarla dekore edilmiştir. Bu durumlarıyla da erkek mezar taşlarına göre çok daha süslüdürler. Güller, çiçekler, kıvrımdallar, yapraklı veya çiçekli dallar ile akantlar, bitkisel süslemenin temelini oluşturmaktadır. Ayrıca 10 no'lu mezarın başucu şahidesinin boyun kısmında görülen inci vb. değerli taşlardan müteşekkil gerdanlık bir diğer özellik olarak dikkat çeker. Erkek mezar taşları ile bayan mezar taşları arasındaki bu farklılıklar Osmanlı dönemi mezar taşlarının belirgin hususiyetlerindedir³².

Cinsiyet ayrımına gidilmeksizin ele alındığında şahideler, baş veya ayak uçlarına ait oluşları itibariyle de biçimsel açıdan farklı özellikler taşımaktadır. Buna göre başucu şahidelerinde genellikle türüne göre özellikler sergileyen bir başlık bulunurken, ayakucu şahideleri daha çok üçgen alınlıklıdır. Ancak iki örnekte (7,28) ayak uçlarında küp kapağı hotoz şeklinde tepesi yumru konik birer başlık mevcuttur.

Süsleme Unsurları ve Kompozisyon:

Osmanlı dönemi mezar taşlarındaki süsleme öğeleri dönemlere göre çeşitlilik gösterir. Erken örneklerde sade ve kaba işçilikli rumiler dikkat çekerken³³ 16. yüzyıldan sonra lâle, karanfil, sümbül gibi çiçeklerle birlikte hurma ve servi ağaçlarından oluşan bitkisel unsurlar mezar taşlarında yerlerini almaya başlamıştır³⁴. 17. yüzyılın ortalarına gelindiğinde batılı etkiler diğer alanlarda olduğu gibi Türk sanatına da sirâyet etmiş³⁵ ve 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra Türk Rokokosu adı verilen bir süsleme tarzı doğmuştur³⁶. Bu dönemde batı kaynaklı çiçek ve yaprak motifleri, bazen simetrik ve asimetric biçimde³⁷ bazen de buketler halinde veya şükûfedân denilen vazodan fişkırmış halde fiyonlarla bağlı, natüralist anlayışa uygun olarak tasvir edilmiştir³⁸. 19. yüzyıla gelindiğinde tür, biçim ve işleniş tarzları açısından barok, rokoko ve ampir özellikler taşıyan bir üslup karmaşası Türk süsleme sanatlarına hakim

³² Bilgi için bkz.: Önder, a.g.m., s. 4; H. Örcün Barışta, "Eyüp Sultan'da Bazı Çocuk Mezar Taşları", *I. Eyüpsultan Sempozyumu*, İstanbul 1997, ss. 172-180; Mimar Hikmet, "Mezar Taşları", *Türk Yurdu*, S. 197/3, İstanbul 1928, s.49.

³³ Yıldız Demiriz, "Anadolu Türk Sanatında Süsleme ve Küçük Sanatlar", *Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*, y.y. 1982, C.V, s. 943.

³⁴ Hüseyin Kılıçkan, *Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk Bezeme Sanatı ve Örnekleri*, İstanbul 2004, s.7.

³⁵ Rauf Tunçay, "XIII. ve XVIII. Asırlar Arasında Türk Süsleme Sanatları", *Türk Kültürü*, S. 15, Ankara 1964, s. 36.

³⁶ Zeynep Meral Şengül, *Süsleme Sanatı-100 Türk Motifi*, İstanbul 1990. s. 4.

³⁷ Metin Haseki, *Plastik Açından Türk Mezar Taşları*, İstanbul 1977, s. 10.

³⁸ Kılıçkan, a.g.e., s.7.

olmuştur³⁹. Batılı etkilerin artık mezar taşı süslemelerinde tümüyle geleneksel süsleme unsurlarının yerini aldığı bu dönemde⁴⁰ stilize yaprak ve çiçek motifleri, hareketli ve kıvrımlı dallar, son derece taşkın halde, herhangi bir plastik etki kaygısı güdülmeden kullanılmıştır⁴¹.

Hazirede incelediğimiz mezar taşları üzerinde yer alan süslemeleri bitkisel, geometrik ve nesnel olmak üzere üç ana gruba ayırmak mümkündür. Sözü edilen bu unsurlar bazen tek başlarına, bazen de karışık vaziyette, görünüm ve kompozisyon açısından dönemlerinin özelliklerine uygun biçimde tatbik edilmeye çalışılmıştır.

1. Bitkisel Süsleme Unsurları:

a- Akant Yapağı: Bitkisel bezemenin en yaygın unsurları arasında yer alan akantlar onbir örnekte (1,4,8,9,10,11,20,22,25,26,29) görülmektedir. Mezar taşlarında cinsiyet ve mekan ayrımı yapılmadan kullanılmış olan yapraklar bazen tek başlarına, bazen de içinde buldukları kompozisyonda tamamlayıcı öğeler şeklinde yer almışlardır. Tek başlarına kullanıldıkları durumlarda ya mekanı dolgulayan unsurlar olarak (11,29) ya da yelpaze açılımlı görünümüleriyle (1,4,8,9,10,20) mevcut kompozisyonu taçlandırır şekilde işlenmişlerdir. Bazı natüralist anlayışa uygun tasarlanmış yapraklar (11,20,26,29) kimi zaman stilize veya yarı stilize biçimleriyle de dikkat çekerler (4,8,9,10). Çoğunlukla tersdüz “c” ve “s” formlarında işlenmiş bu yaprakların (4,8,9,10,20,25) uç kısımları, serbest veya kitabeyi çevreleyen bir friz içine testere dişi şeklinde dizilerek resmedilmiştir (8, 10).

Yaban enginarı veya kenger yapağına benzer biçimde olan bu bezeme ilk kez Antik Yunan sanatında, özellikle de korint sütun başlıklarında kullanılmıştır⁴². Anadolu Selçuklu sanatında sütun başlıklarında da görülen akant⁴³, Osmanlı sanatına Batı etkisi ile girmiş⁴⁴ ve bu etkinin yoğun olarak hissedildiği 18. ve 19. yüzyıllarda hem mimaride iç mekan süslemelerinde hem de hanım mezar taşlarının tezyinatında çok yaygın olarak tercih edilmiştir⁴⁵.

³⁹ Yılmaz Can, Recep Gün, *Ana Hatlarıyla Türk İslam Sanatları ve Estetiği*, Samsun 2005, s. 196.

⁴⁰ Erman Güven, “Eyüp Sultan Türbesi Haziresinin Önemine Dair Bir İnceleme”, *V. Eyüp Sultan Sempozyumu*, İstanbul 2002, s. 237.

⁴¹ Haseki, *a.g.e.*, s. 44.

⁴² Gülgün Elitez, *Türk Mezar Taşlarında Bitki Motifleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Ün. Sos. Bil. Ens., 1996, s. 56.

⁴³ Semra Ögel, *Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı*, Ankara 1987, s. 79.

⁴⁴ Doğan Kuban, *100 Soruda Türkiye Sanatı Tarihi*, İstanbul 1973, s. 239; Aygün Ülgen, “Tanzimat Günlerinde Türk Mimari Üslubu”, *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 1990, s. 69.

⁴⁵ Cevdet Çulpan, *Serviler II*, İstanbul 1961, s. 26-27.

b- Hurma Ağacı: Yalnızca bir hanım mezarının (10) ayakucu şahidesinde bulunmaktadır. Bir saksı içinden çıkıp şahidenin gövdesi boyunca uzayan ağaçtan ikisi gövde üzerinde diğer ikisi de üstte olmak üzere dört adet hevenk sarkmaktadır. Biri dışında bütün hevenkler sekizer hurma taşımaktadır. Gövdesi üzerine baklava dilimi desenleri işlenmiş ağacın yaprak ve meyvelerinin tasvirinde simetri gözetilmeye çalışılmış ancak bunda tam bir başarı elde edilememiştir.

Osmanlı mezar taşlarında oldukça sık karşılaşılan bezeme unsurlarından olan hurma ağacı ve meyvesinden⁴⁶ bahseden pek çok âyet ve hadis yer almaktadır⁴⁷. Övgü içerikli bu ifadelerde hurmanın Cennet nimetleri arasında sayılması, hiç şüphesiz, onun Müslüman halklar nezdinde hüsnükabul görüp saygın bir yer edinmesine katkı sağlamış olmalıdır. Ayrıca yaşamın ve ölümsüzlüğün bir sembolü olarak kabul edilen hurmanın⁴⁸, ölen şahsın ebedi âlemde bu nimete kavuşabilmesi yönündeki arzunun bir tezahürü olarak da mezar taşlarında sevilerek kullanılan bir bezeme unsuru haline geldiğini söyleyebiliriz.

c- Servi Ağacı: Biri erkek (7) diğeri bayana (8) ait iki ayakucu şahidesinde bulunmaktadır. Şahidelerin doğu yüzünde yer alan ağaçlar gövdelerine dolanmış asmalarla birlikte tasvir edilmişlerdir. Gövdeleri budaklar ve dikey çizgilerle hareketlendirilmiş ağaçların uçları güney ve kuzey yönlerine doğru hafifçe eğiktir⁴⁹.

Selçuklu mezar taşlarında görülmeyen servi, Osmanlı mezar taşlarında farklı biçim ve şekilleriyle oldukça sık kullanılan unsurlardan biri olmuştur⁵⁰. Ölümsüzlüğü temsil ettiğine inanılan ağaçlar arasında sayı-

⁴⁶ Önder, a.g.m., s. 4; Demiriz, a.g.m., s. 939.

⁴⁷ *Kur'an*, 26/148, 50/10, 55/11; Hz. Peygamber, hurmanın özellikleri itibariyle inanan insana benzeyen bir ağaç olduğunu söylemiştir. (Buhârî, İlim/4, Buyû/94, Et'ime/42, Edep/98); Başka bir hadiste ise hurmanın gıda değerine işaret edilerek içinde kuru hurma bulunan ev halkının aç kalmayacağı (Tirmizî, Tefsiru'l-Kur'an 14/1) ve onun bazı hastalıklara şifa olduğu (Tirmizî Tıp/22) dile getirilmiştir. Bilgi için bkz: Nebi Bozkurt, "Hurma", *DİA*, İstanbul 1998, XVIII, 391-393.

⁴⁸ Burhan Oğuz, *Mezartaşında Simgeleşen İnançlar*, İstanbul 1983, s. 31; Laqueur, *a.g.e.*, s. 16.

⁴⁹ Tepesi bir yana eğilmiş servinin, ya tabiatın bir taklidi veya kutsal bir varlığa riâyet ve teslimiyetin bir işareti olarak resmedilmiş olabileceği ifade edilmekte ve bu bağlamda Rahmân Sûresi'nin altıncı âyeti -Yıldızlar ve ağaçlar ona secde ettiler- ne dikkat çekilmektedir. Bkz: Oğuz, *a.g.e.* s. 26.

⁵⁰ Çulpan, *a.g.e.*, s. 122.

lan servi⁵¹ ile insan ruhunun Allah'a kavuşmasının sembolleştirildiği kaydedilmektedir⁵².

d- Asma: 7 ve 8 no'lu mezarların ayakucu şahidelerinde servilerle birlikte tasvir edilmişlerdir. Her iki şahidede asmalar, servilerin iki yanından çıkıp servilere dolanarak yükselmekte ve birincide ikili, ikincide ise üçlü sarmal oluşturmaktadır⁵³. Boşluklar, teveklerin değişik yerlerinden çıkan yapraklar ve üzüm salkımlarıyla doldurulmuştur. Tevekler, yapraklar ve üzümlerin tasvirinde simetri gözetilmeye çalışılmış ancak bu tam olarak gerçekleştirilememiştir.

Kur'ân'da çeşitli âyetlerde asma bahçeleri ve üzüm bağlarından bahsedilmektedir⁵⁴. Söz konusu bu ifadelerde Cennet nimetleri arasında sayılan ve müttaki insanlara Cennet'te mükafat olarak sunulacağı zikredilen üzüm ve asma, Osmanlı mezar taşlarında son dönemlerde sıkça tasvir edilen unsurlar arasında yer almıştır. Ebediyeti sembolize ettiği ve hayat suyunu taşıyan bir öge olduğu kabul edilen asmanın⁵⁵ bu şekildeki kullanımını, mezarda yatan şahsın Cennet'te bu nimetlere nail olabilmesi yönündeki temenninin bir tezahürü olarak da görmek mümkündür.

e- Gül: Dördü erkek (11,22,26,28), üçü bayan (8,10,20) yedi mezarda görülmektedir. Bazen son derece taşkın ve natüralist karakter arz eden güller (8,10,20), kimi zaman da stilize edilmiş gülbezeler olarak (11,22,26,28) karşımıza çıkmaktadır. Erkek mezar taşlarında tek veya çift dallı olarak yer alan güller, bayan mezar taşlarında, kimi zaman vazoda içerisinde (20) kimi zaman da buketler halinde (8,10) işlenmiştir. Bu halleriyle güller, buldukları yerlerdeki kompozisyona hakim bir görünüm sunarlar.

Türkler tarafından eski devirlerden beri bilinen bir çiçek olan gül, edebiyatta sevgilinin sembolü olarak kabul edildiğinden şairler için de hep ilham kaynağı olmuştur. Rengi, şekli ve kokusu itibarıyla çeşitli benzetmelere konu olan gülün, Yunus Emre'nin "çiçek eydür ey derviş

⁵¹ Oğuz, *a.g.e.*, s. 24; Servi motifi ile ilgili anlamlandırmalar için ayrıca bkz: Ayla Ersoy, "Eyüp'deki Mezartaşlarında Servi Ağacı Kültü", *V. Eyüpsultan Sempozyumu*, İstanbul 2002, ss. 90-95.

⁵² Beyhan Karamağaralı, *Ahlat Mezartaşları*, Ankara 1992, s. 17).

⁵³ Burhan Oğuz, serviye dolanan asmaların oluşturduğu helezonların sembolizminin ayın hareketleriyle ilgili olduğunu ifade eder. Bkz.: Oğuz, *a.g.e.*, s. 75.

⁵⁴ Kur'ân, 13/4, 18/32, 6/99, 16/67, 2/266, 78/32, 36/34.

⁵⁵ Oğuz, *a.g.e.*, s. 65, 75.

gül Muhammed teridir” mısrasında da dile getirdiği gibi Hz. Peygamberin terinden olduğuna inanılır ve O’nu sembolize ettiği düşünülür⁵⁶.

Gül, mezar taşlarında farklı anlam taşıyan bir bezeme unsuru olarak da yer almıştır. Bayan mezar taşlarının başucu şahidelerinde başlıkların hemen altındaki kabartılar gül goncası olarak değerlendirilmiş ve goncaların açmamış halde tasviri mezardaki şahsın çok genç yaşta öldüğünün bir göstergesi sayılmıştır⁵⁷. Hazirede bu tür kullanıma örnek üç bayan mezarı (13,15,21) bulunmaktadır. Bu mezarların başucu şahidelerinde konik başlığın hemen altında yarım yumurta şekil ve büyüklüğünde kabartılar mevcuttur. Ayrıca sözü edilen mezar taşlarının kitabelerinde şahıslar “...’nın kızı” şeklinde zikredilmektedir ki kanaatimizce bu da ilgili kişilerin genç yaşta veya henüz evlenmeden öldüklerini gösteren bir delil olabilir. Zira hazire içerisinde konik başlık altında gül motifi bulunan iki mezar (10,22) daha bulunmaktadır. Ancak bunlarda yer alan güller açılmış vaziyette tasvir edilmiş olup, kitabelerinde bunlardan “...’nın odalığı” ve “...’nın halası” şeklinde bahsedilmektedir.

f- Karanfil: Bayan mezarına ait iki başucu şahidesinde bulunmaktadır (1,8). Bu şahidelerde gövdeyi büyük ölçüde kaplayan kitabelerin ilk satırlarının baş ve son kısımlarında oluşturulan boşluklar birer karanfil çiçeği ile bezenmiştir. Her iki örnekte tasarımda simetriye dikkat edilmiş ve büyük ölçüde başarı sağlanmıştır.

Karanfil, özellikle 16. yüzyıldan sonra Osmanlı süsleme sanatlarının önemli formlarından biri haline gelmiştir⁵⁸. Önceleri hayli stilize olan bu çiçeğin giderek natüralist bir üslupla mezar taşlarında olduğu kadar fermanlarda, beratlarda, cilt kapaklarında, çinilerde, kumaşlarda ve işlemlerde yoğun şekilde kullanıldığı görülmektedir.

g- Lâle: Biri erkek (26) dördü bayanlara (8,9,20,22) ait olmak üzere beş mezar taşında görülmektedir. 8 no’lu mezarda başucu şahidesinin alınlık kompozisyonunun merkezini gül ve lâlelerden oluşan bir buket doldurmaktadır. Lâleler bazen de kitabelerin ilk satırlarının baş ve son kısımlarında bulunan boşlukların bezenmesinde değerlendirilmişlerdir. (9,20). 20 no’lu mezarda kitabenin ilk satırının yanları simetrik olarak işlenmiş birer lâle motifi ile bezenmiştir. Aynı örneğin ikinci satırı ile 9 no’lu örneğin ikinci satırında lâleler yarımşar olarak uygulanmışlardır. Bu halleriyle motifler şahidelerin tepe kompozisyonlarına kaide oluşturu-

⁵⁶ Oğuz, *a.g.e.*, s. 47; Ayrıca Laqueur, Busbecq’in “...gül yapraklarını da yere atmıyorlar... Türkler de gülün Muhammed’in terinden olduğuna inanırlar” ifadesini nakletmektedir. Bkz: Laqueur, *a.g.e.*, s.130; Cemal Kurnaz, “Gül”, *DİA*, İstanbul 1996, XIV, 220.

⁵⁷ Laqueur, *a.g.e.*, s. 133.

⁵⁸ Demiriz, *a.g.m.*, s.939.

rur niteliktedirler. 22 no'lu mezarda kitabe, üst üste dizili, son derece stilize edilmiş lâle motifleriyle dolgulu bir su ile konturlanmıştır. 26 no'lu örnekte ise lâleler karmaşık bir kompozisyon içerisinde sunulmuşlardır.

Lâle, Selçuklular döneminden beri bilinen bir çiçektir. Selçuklularda yazma kitap ve kaplarında yer alan lâleyi şiirde kullanan ilk kişinin Mevlânâ olduğu kaydedilmektedir⁵⁹. Osmanlılarda ilk defa 14. yüzyılda divan şiirinde Ahmedî tarafından kullanılan lâle⁶⁰ natüralist akımla birlikte Osmanlı süsleme sanatına en erken giren ve en çok kullanılan çiçeklerden biri olmuştur⁶¹ ancak, daha sonra rokoko üslupla birlikte eski önemini kaybetmiştir⁶². Cami, çeşme ve mezar taşları başta olmak üzere lâlenin Türk bezemelerinde sevilerek kullanımının bir nedeni olarak, Osmanlıca harflerle yazıldığına onun Allah lafzındaki harflerin aynısını içermesi gösterilmektedir⁶³.

h- Küpe Çiçeği: Biri bayan (8), diğeri erkeğe (26) ait iki mezar taşında görülmektedir. İlkinde kitabenin üzerinde görülen motifler ters bakışlı olarak işlenmişlerdir. İkincisinde ise ayakucu şahidesinin doğu yüzündeki kompozisyonda yer alan çiçekler ortadan simetrik olarak çıkıp yanlara doğru gelişmekte ve uçları aşağıya doğru sarkmaktadır.

ı- Yapraklı ve Çiçekli Dallar: Bitki dalları, mezar taşı tezyinatında sıkça görülen bezeme unsurlarındandır (1,10,11,20,26,28). Kimi zaman natüralist üslupta, çoğunlukla da stilize olarak kullanılan bu unsurların tatbikinde mezarların kadın-erkek oluşlarına göre bazı farklılıklar gözlenmektedir. Örneğin erkek mezar taşlarında bu tür bezemeler daha çok ayakucu şahidelerinde yer alırken (11,26,28), bayan mezar taşlarında tepelik kompozisyonlarında (1,20) ve kitabeyi çevreleyen frizde (10) dikkat çekmektedir.

Mezar taşlarında görülen yaprak ve çiçek motifleri bazen buldukları kompozisyon içerisinde sadece dolgu görevi yapan tali unsurlar olurken (1,20), bazen de bir yüzeyin bütününe hakim bezemenin esasını teşkil edebilmektedirler (11,26,28). 11 no'lu örnekte ayakucu şahidesinde alttan yukarıya doğru "s" kıvrımları yaparak yükselen yapraklı dallar bunun en güzel örneklerindedir. Aynı şekilde 28 no'lu örnekte sapsarı üstte bir kurdela ile bağlı, uçları aşağıya doğru sarkan stilize kıvrımlı dallar ayakucu şahidesinin yegâne bezemesidir.

j- Kasımpatı: Biri erkek (4), ikisi bayan (9,10) üç mezar taşında bulunmaktadır. 4 no'lu örnekte ayakucu şahidesinin doğu yüzü saksı içe-

⁵⁹ Turhan Baytop - Cemal Kurnaz, "Lâle", *DİA*, Ankara 2003, XXVII, s. 80.

⁶⁰ Baytop ve Kurnaz, a.g.m., s. 80.

⁶¹ Laqueur, a.g.e., s. 132.

⁶² F. Çiçek Derman, "Lâle/Sanat", *DİA*, Ankara 2003, XXVII, s. 81.

⁶³ Celâl Esad Arseven, "Lâle", *Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul 1983, C. III, s. 1219.

risinde tasvir edilmiş kasımpatı bitkisiyle dekore edilmiştir. Saksıdan çıkıp tepeliğe kadar yükselen gövdenin farklı yerlerinden çıkan küçük dalların uçlarında altı adet çiçek yer almaktadır. Gerek dalların gerekse çiçeklerin tatbikinde simetriye dikkat edilmiş ve bunda büyük ölçüde başarı da sağlanmıştır. Bitkinin gövdesi üzerine pek de gerçekçi olmayacak şekilde belli aralıklarla ve cepheye dönük şekilde iki adet çiçek işlenmiştir. 9 ve 10 no'lu mezarlarda ise başucu şahidelerinde kitabelerin üstündeki üçgen köşelikler simetrik olarak yerleştirilmiş kasımpatı dal ve çiçekleriyle dolgulanmıştır.

k- Tabakta Meyve: Biri erkek (4), diğeri bayana (9) ait iki mezar taşında mevcuttur. İlk mezarda (4) ayakucu şahidesinin üst kısmında, "c" kıvrımlı stilize akant yaprakları ile bezenmiş enli frize oturan yan yana üç adet tabakta meyve tasviri bulunmaktadır. Tabaklardan ortadakine dolgun taneli iki üzüm salkımı, diğerlerine ise birer adet nar konulmuştur. Yine aynı mezarın sanduka yan pehlelerinde, yivli gövdeli sağır sütuncelerle üçe ayrılmış yüzeylerin kenar bölümlerinde büyük yatay kartuşlar içerisine alınmış, çevresi stilize yaprak dolgulu geniş bir çemberle çevrili tabakta üzüm tasvirleri bulunmaktadır. Diğer mezarda (9) ise başucu şahidesinin alınlık kompozisyonu, ortada, içinde on adet incir bulunan bir meyve tabağı etrafında şekillenmiştir. Burada tabağın içerisinde yer alan incirler, alttan yukarıya doğru sırasıyla 5,4,1 adet olmak üzere üç katlı olarak tasvir edilmişlerdir.

1- Yıldız Çiçeği: Sadece 25 no'lu mezarda başucu şahidesini taçlandıran şualı güneş motifinin merkezinde bulunmaktadır.

m- Girland: Sadece 11 no'lu mezarda bulunan girlandlar, şahidelerin kaide kısımları da dahil, sandukanın bütün dış yüzlerinde yer almaktadır. Burada sanduka yüzeyini eşit parçalara bölen sağır sütuncelerin başlık kısımlarına birer çiçekle tutturulan, aynı zamanda uçları sütuncelerin üzerinden aşağıya sarkan yarım daire formlu girlandlar dizisi sandukayı çepeçevre dolanmaktadır. Onaltı parça halinde uygulanan bu girlandlarda tam bir simetri ve işleniş benzerliği dikkat çekmektedir.

n- Çelenkler: 4 no'lu mezarda görülmektedir. Burada baş ve ayakucu şahidelerinin kaide aynalıkları ile sanduka yan yüzlerindeki üçlü düzenlemenin ortasında yer alanları çelenk şeklinde tasarlanmıştır. Yanlardan birer sağır sütunce ile sınırlandırılmış çelenklerin esasını, tersdüz "c" kıvrımlı stilize yaprakların çevrelediği kabartma yaprak dizileri oluşturmaktadır.

2. Geometrik Süsleme Unsurları:

a- Mühr-i Süleyman: Sadece bir mezarın (8) başucu şahidesinde bulunmaktadır. Burada kitabenin ilk satırının baş ve son kısımlarına

tesadüf eden üçgen köşelikle birer mühr-i Süleyman yerleştirilmiştir. Ortalarında, yeri ve göğü sembolize eden “yin-yang” ın⁶⁴ yer aldığı bu tasvirlerle ne hazîre içerisinde ne de Çarşamba’da başka bir mezar taşında rastlanılmamıştır.

Müher-i Süleyman, Türk kültür ve medeniyetinde sıkça görülen semboller arasındadır. Selçuklular, Beylikler ve Osmanlılar zamanında gerek dekoratif amaçlı, gerekse güç-kuvvet-hikmet sembolü olarak çeşitli eşyalar üzerinde karşımıza çıkmaktadır. Kur’ân’da Allah’ın Hz. Süleyman’a bir takım metafizik güçler bahsettiği belirtilmektedir⁶⁵. Ona verilen bu güç ve kudretin ters olarak içi içe geçmiş iki üçgenle temsil edildiğine ve bunun Hz. Süleyman’ın mührü olduğuna inanılmaktadır. Bu inancın bir sonucu olarak bu sembol, Hz. Süleyman’a Allah tarafından verilen ilim, kuvvet ve kudretten nasip alma umuduyla, yapıların çökmemesi, mezarlarda cesetlerin çürümemesi, hayvanlardan ve böceklerden korunma, Allah’ın gazabından yine O’na sığınma, evlerde nazarlık ve saadet vb. amaçlarla kullanılmaya başlanmıştır⁶⁶.

3. Nesneli Süsleme Unsurları:

a- Kurdele: Yalnızca 28 no’lu mezarın ayakucu şahidesinde görülmektedir. Şahidenin doğu yüzünde uçları aşağıya doğru sarkan kıvrımlı dalların sapları üstte bir kurdele ile bağlanmıştır.

b- Gerdanlık: 10 ve 22 no’lu mezarların başucu şahidelerinde bulunmaktadır. Şahidelerin konik başlıklarının altındaki uzun boyun, yatay bir çizgi ile ortadan ikiye bölünmüş ve alt kısımlara birer gerdanlık işlenmiştir. İlk örnekte incilerle oluşturulmuş beşli dizi halinde olan gerdanlığın ucundan bir çiçek motifi sarkmaktadır. İkinci örnekte ise gerdanlık kurdele benzeri şeritlerle oluşturulmuş olup ucuna iri bir süs taşı kondurulmuştur.

c- Şualı Güneş: Ampir üslubun belirgin unsurlarından olan şualı güneş⁶⁷ yalnızca bir mezarın (25) başucu şahidesinin tepeliğinde bulunmaktadır. Söz konusu tasvir yanlardan “s” kıvrımlı, taşkın karakterli iki akant yaprağının üzerine oturmaktadır. Osmanlı sanatında 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra etkileri hissedilen ampir üslubun bu tarz süsle-

⁶⁴ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Isparta 2000, s. 202.

⁶⁵ Kur’ân, Neml/15,16,

⁶⁶ Sadi Bayram, “Müher-ü Süleyman ve Türk Kültüründeki Yeri”, *Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar (Güner İnal’a Armağan)*, Ankara 1993, s. 61-66.

⁶⁷ Söz konusu motif, ışınal çubuk ve ışın halesi şeklinde de isimlendirilmektedir. Sırasıyla bkz.: Günnur Aydoğdu, *Amasya Mezartaşları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Gazi Ün. Sos. Bil. Ens., Ankara 1997, s. 262.; Eyüp Nefes, *Samsun Yöresinde Bulunan Mezar Taşları*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Ün. Sos. Bil. Ens., Samsun 2002, s. 140.

me örneklerine yurdumuzun pek çok yerinde rastlamak mümkündür. Bunun aslının güneş kültüne dayandığı, ancak sonradan göksel manalarından ayrılarak bitki motifi (rozet) şeklini aldığı kaydedilmektedir⁶⁸.

Yazı:

Yazı, farklı tür ve yoğunlukta da olsa, her dönemde mezar taşları üzerinde yer alan asli bir unsur olmuştur. Bilindiği gibi son dönemlerde Türk sanatı büyük oranda Batı etkisi altında kalmıştır. Neredeyse bütün sanat dallarında kendisini iyice hissettiren bu etkiler, yazı konusunda herhangi bir varlık gösterememiştir⁶⁹. Başka bir deyişle hat, tekâmülünü ve çeşitliliğini kendi geleneksel çizgisi istikametinde gelişerek devam ettirmiştir.

İncelediğimiz 29 mezarın kitabeleri, celî sülüs hatlıdır⁷⁰. Celî sülüs, sülüsün⁷¹ kitabe ve levhalarda kullanılan türü olarak tanımlanır. Cami ve benzeri mimari yapıların duvarlarını süsleyen yazılar ve mezar taşı kitabeleri genellikle celî tarzındadır⁷². “Celî” kelimesi tek başına kullanıldığında “sülüs celîsi” olarak anlaşılma⁷³ birlikte kalın ve iri bünyeli olan bu yazıda kalem kalınlığının ve harf iriliğinin bir sonu bulunmadığı⁷⁴ için kitabelerdeki yazıların büyüklükleri hususunda genel bir birliktelik mevcut değildir.

Mezar taşlarında yazılar, genellikle başucu şahidelerinin gövde kısımlarının batıya bakan cephelerinde bulunmaktadır. Ancak bazı başucu şahideleri (12,16,22) orijinal yerlerinde olmayıp başka mezarların ayak uçlarına rastgele dikildikleri için bunlar üzerinde yer alan yazılar doğuya dönük haldedir.

Kitabelerin taşlara işlenişleri hususunda da tam bir birliktelik mevcut değildir. İki kitabe (22,26) mâil; diğerleri ise düz satırlar halinde yazılmıştır. Kitabelerin satır aralarına kimi ince, kimi kalın kabartma şeritler çekilmiştir. Yalnızca iki kitabe (3,11), dikdörtgen kartuşlar içerisine alınmıştır.

⁶⁸ Çulpan, *a.g.e.*, s. 149.

⁶⁹ Demiriz, *a.g.m.*, s.977.

⁷⁰ Yazı türü açısından daha çok celî sülüs ve celî ta'lik yazının tercih edildiği Osmanlı dönemi kitabelerinde son dönemlerde rik'a da görülmeye başlanmıştır. Bkz.: Abdülhamit Tüfekçioğlu, “Türk Mimarisinde Yazı”, *Yeni Türkiye*, S.46, Ankara 2002, s. 631.

⁷¹ Sülüs, eski kaynaklarda “dört behresi musattah ve iki behresi müdevverdir.” şeklinde tanımlanmaktadır. Bkz.: Habîb, *Hat ve Hattâtân*, İstanbul 1305, s.21.

⁷² Muhiddin Serin, *Hat Sanatımız*, İstanbul 1982, s. 45; M. Hüsrev Subaşı, *Yazıya Giriş*, İstanbul 1997, s. 21; M. Uğur Derman, “Osmanlı Celî Hattında Klasik Kavramı”, *Sanat ve Klasik*, İstanbul 2006, s. 1-2.

⁷³ Serin, *a.g.e.*, s. 45.

⁷⁴ Mahmut Yazır, *Eski Yazıları Okuma Anahtarı*, Ankara 1983, s. 114.

Kitabelerde kullanılan dil genellikle Osmanlı Türkçesi'dir⁷⁵. Sadece ilk satırlar Arapça yazılmış olup basit de olsa müstakil istifler halinde sunulmuştur. Kitabelerin geri kalan kısımları, çoğunlukla istifsiz, rahatça okunabilecek düz satırlar halindedir. Yalnızca iki örnekte (17,25) kitabeler ikili satırlardan müteşekkildir.

Kitabeler buldukları yerlere genellikle herhangi başka bir bezeme ile karıştırılmadan işlenmişlerdir. Ancak bazı örneklerde kitabelerin çevresi nebâti unsurlarla dolgulu kenar suları (8,10,22) ile konturlanmış, bazı örneklerde ise kitabelerin birinci ve ikinci satırlarının baş ve son kısımlarına karanfil (1,8) ve lâle (20,22) motifleri yerleştirilmiştir. Ayrıca bazı kitabeler (1,8,10,22,29), çoğunluğu akant yapraklarından müteşekkil stilize bitkilerle taçlanmıştır.

İçerikleri bakımından incelendiğinde kitabelerin bir takım özelliklere sahip oldukları görülür. İlk satırlarda çoğunlukla, Allah'ın sıfatlarından oluşan (el-Bâkî, Hüve'l-Bâkî, Hüve'l-Hayyü'l-Bâkî, Hüve'l-Hallâku'l-Bâkî) ve O'nun yaratıcı, bâkî (kalıcı) ve hayy (diri, canlı) olduğunu ifade eden kelime ve ibareler yer almaktadır. Ancak bir kitabede (3) buna uyulmamış ve doğrudan ölüye dua dileyen ifadeler yer verilmiştir. Bu kitabelerde dikkat çeken başka bir husus, hazîrede celî ta'lik ile yazılan kitabelerin ilk satırlarında gördüğümüz ölüme ve ayrılığa karşı serzeniş içeren ifadelerin bunlarda yer almamasıdır.

Kitabelerde Allah'ın sıfatlarından bahseden bu ilk satırları, çoğunlukla, ölen kişi adına manzum olarak düzenlenmiş ağıt niteliği taşıyan ifadeler (Uçdı bâğ-ı cennete nevcivânım/Vâlideynin hasret koydı gül fidânım; Bir gül-i gonca iken açılmadan soldum/Fânî cihânı terk idüp cennet-i a'lâyı buldum; Bir kuş idim uçdum yuvadan/Ecel ayırdı beni anadan babadan/Şefâat dilerim size Hüdâ'dan...gibi) takip eder. Bazen bu ifadeler insanlara nasihat içerikli (Bu dünyâda bulmadım hiç râhatı/İhtiyâr itdim ânın için rihleti/Kimse gülmez kimse dahî gülme-ye/Zevkine değmez cihânın mihneti/Dâr-ı dünyâ bir misâfirhânedir/Aklı olan benden alsın ibreti... gibi); bazen de dua dileyen (Ziyâretten murâd ancak duâdır/Bugün bana ise yârın sanadır...gibi) cümleler şeklinde olabilmektedir. Ardından ölünen kimliği ile ilgili bilgiler verilir ve ruhuna ithâfen fatiha talep edilir. Kitabeler şahsın genellikle ölüm tarihinin belirtilmesi ile sona erer. Ancak bir kitabede (28) hem doğum hem de ölüm tarihi birlikte verilmiştir. Bazı kitabelerde ise ölen kişinin çocuk veya genç yaşta vefat ettiğine işaret eden ifadeler (Doymayub gençliğine ...;

⁷⁵ Osmanlı'nın ilk devirleri de dahil olmak üzere 16. yüzyıla kadar kitabelerde kullanılan dil genellikle Arapça olmuş ve sonra kısa bir süre içerisinde Osmanlıca tercih edilmiştir. Bkz.: Halil Ethem, *Kitabeler Nasıl Kayıt ve Zaptolunmalıdır* Ankara 1940, s. 13; Ancak erken dönemde Arapça'nın yanı sıra Osmanlıca yazılmış kitabelerle de karşılaşmaktadır. Bkz.: Tüfekçioğlu, a.g.m., s. 623.

Hasretâ fânî cihânda tûl-i ömr sürmedim; Bir gül-i gonca iken âh açıl-
madan soldum...gibi) rastlanılmaktadır. Kitabelerde ölüm nedeni genel-
likle “ecel” olarak ifade edilmekle birlikte, sadece bir kitabede (4) “öldü-
rülme” olarak belirtilmiştir.

On iki kitabede on beş kez yer veya bölge adı geçmektedir: Trabzon
(9,10,20,22); Cenik⁷⁶ (9,10,13); Çehârşenbe/Çarşamba⁷⁷ (7,17,25); Gön-
ye⁷⁸ (10); Ünye (16,24); Divriği (19); Yenişehir-i Fenâr⁷⁹ (25); Erbaa (28).

Kitabelerden on altı tanesinde meslek ve sosyal statü belirten ifade-
ler bulunmaktadır: Kapıcılar Kethüdâsı⁸⁰ (4), Cenik Muhassılı⁸¹ (4,
9,10,13), Rahtvân Camii Müezzini (5), Çehârşenbe Müderrisi (7), Trab-
zon Valisi (9,10,20,22), Gönnye Sancağı Mutasarrıfı⁸² (10), Devletlü⁸³ (10),
Vezîr-i Mükerrrem (8,10), Rahtvân Camii Şerifi Mütevellisi (12), Kâtip
(16,17,23,26), Selâm Ağası⁸⁴ (19), Çehârşenbe Kaymakamı (25), Harem
Kethüdâsı (27). Ancak bu ifadelerden sadece bir kısmı (4,5,7,12,19,26)
bizzat kitabenin adına yazıldığı şahıslara aittir. Geri kalanları ise söz
konusu şahısları tanıtmak amacıyla yönelik olup ölen kişinin şöhret sa-
hibi yakınlarına aittir.

On dört kitabede kişi adlarının önünde bazıları şahsın kendisine,
bazıları ise sülaleye ait lakaplar bulunmaktadır: Dizdârzâde (2),

⁷⁶ Cenik/Canik kelimesi ile genellikle eski Samsun sancağı kastedilmektedir. Bu kelimenin menşei ve ihtiva ettiği bölge ile ilgili olarak bkz.: Kâzım Dilcimen, *Canik Beyleri*, Samsun 1940, s. 5-7; Mehmet Öz, *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Ankara 1999, s. 1-39.

⁷⁷ Samsun'un ilçesi Çarşamba.

⁷⁸ Gönnye, Osmanlılar zamanında Tarabzon Eyaleti'ne bağlı sancaklardan biridir. Bazı kayıtlarda Soğucak Kal'ası olarak da zikredilmektedir. Bkz.: Orhan Kılıç, “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon Eyaletinin İdarî Taksimatı ve Tevcihatı”, http://www.zafersen.com/karadeniz_tarihi_idari_taksimat_orhan_kilic.htm

⁷⁹ Yenişehir, Osmanlılar zamanında Balkanların (Yunanistan) en önemli merkezle-
rinden biridir. Günümüzde Larisa olarak bilinen şehir, eskiden aynı adı taşıyan
diğer yerleşim birimlerinden ayırt edilmek amacıyla Yenişehir-i Fenâr (Yunanistan
Yenişehri) olarak anılmıştır. Bkz.:
http://tr.wikipedia.org/wiki/Yeni%C5%9Fehir,_Teselya

⁸⁰ Kapıcılar Kethüdâsı/Kethüdâ-yı Bevvâbin, sarayın Bâb-ı Humâyun ve orta kapı-
sını bekleyen kapıcıların amiri hakkında kullanılan bir tabirdir. Pakalın, *a.g.e.*, C.
II, s. 253.

⁸¹ Muhassıl, devlete ait vergileri tahsil etmekle yükümlü olan memurlar hakkında
kullanılan bir tabirdir. Pakalın, *a.g.e.*, C. II, s. 569.

⁸² Mutasarrıf, Osmanlılarda sancakların başında bulunan idarecilere verilen unvan-
dır. Pakalın, *a.g.e.*, C. II, s. 586.

⁸³ Devletlü, Osmanlılarda vezirler, müşirler, şeyhülislâmlar, Mekke emirleri,
dârussaâde ağaları ve saltanat hanedanına yakınlığı bulunan kişiler için kullanı-
lan resmi lakaptır. Zengin, iktidar ve saadet sahibi demektir. Pakalın, *a.g.e.*, C. I,
s. 435.

⁸⁴ Selâm Ağası, padişah ve vezirlerin yanında bulunup onlar adına etrafa selam
veren görevlilere verilen addır. Pakalın, *a.g.e.*, C. III, s. 152.

Hazînedârzâde (3,9,10,11,12,15,18,20), Bâbasokmazzâde (6), Müderriszâde (7), Kara Hâfız (12), Mihmândârzâde (21) Râşidefendizâde (24), Yûsufzâde (28) .

Tarih Düşme: Mezar taşlarında yer alan kitabeler genellikle tarih ifadeleriyle sona ermektedir. Kitabelerden yirmi beş tanesinin tarihi bellidir. Geri kalan dört tanesinde (26,27,28,29) şahidelerin alt kısımları betona gömülü olduğu için kitabelerin tarih içeren son kısımları okunamamıştır. Tarihi belli olanlarda ibareler rakamla, hicrî tarih esas alınarak verilmiştir. Tarihler on dört kitabede (1,2,3,4,5,6,9,12,13,14,16,19,20,25) sadece yıl olarak; iki kitabede (7,24) yıl ve ay; sekiz kitabede (8,10,11,15,17,18,22,23) ise yıl, ay ve gün düzeninde yazılmıştır. Sadece bir kitabede (21) yıl ile birlikte "... ayının başı" ifadelerine de yer verilmiştir. Bütün kitabelerde aylar kameri takvime göre rumuzlarıyla gösterilmiştir⁸⁵.

Kitabelerden iki tanesinde (4,26) tarihler ayrıca ebcedle de düşülmüştür. 4 no'lu mezartaşında tarih *mu'cem*⁸⁶ ve *ta'miyeli*⁸⁷ olarak verilmiştir. Zira tarihi veren dokuzuncu satırın noktalı harflerinin sayısı değerleri hesaplandığında elde edilen tarihle (1208) kitabenin altında rakamla yazılı olan 1215 tarihi arasında sekiz senelik bir fark ortaya çıkmaktadır⁸⁸.

جوهرين تاريخ فوتي بر دعا احبابدن

ايله خيرالدين بکه يا رب مسکن جنتي

26 no'lu örnekte ise tarih şu şekilde düşülmüştür:

کرملرکان واردهده بو روحم سکا تاريخده

کورہ يوسف جمالکی دورہ جناتک ایچنده

⁸⁵ Kameri aylar ve rumuz harfleri: Muharrem/ م ; Safer/ ص ; Rebiulevvel/ را ; Rebiulâhir/ ر ; Cemâziyelevvel/ جا ; Cemâziyelâhir/ ج ; Receb/ ب ; Şa'bân/ ش ; Ramazân/ ن ; Şevvâl/ ل ; Zilka'de/ د ; Zilhicce/ ه .

⁸⁶ Mu'cem tarih: Hesaplama sadece noktalı harflerin sayısı değerlerinin dikkate alındığı tarih düşürme türüdür. Buna *mu'acem*, *cevher*, *cevherî*, *cevherdâr*, *gevher*, *güher*, *mücevher*, *menküt*, *noktadâr* tarih adı da verilir. Bkz: Selahaddin Elker, "Kitabelerde Ebced Hesabının Rolü", *Vakıflar Dergisi*, S.3, Ankara 1956, s. 20; Muharrem Mercanlıgil, *Ebced Hesabı*, Ankara 1960, s. 74; Bu konuda daha geniş bilgi için bkz: İsmail Yakıt, *Türk İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, İstanbul 2003.

⁸⁷ Ta'miyeli tarih: Bir tarih mısraının harflerinin sayısı değerleri toplamının bir olayın yılını tam olarak vermemesi durumunda, sonuca kaç sayının ilave edileceği veya çıkarılacağına bir önceki mısradaki açık veya kapalı bir üslupla belirtilmesi suretiyle düşürülen tarih türüdür. Yakıt, *a.g.e.*, s. 358.

⁸⁸ Söz konusu ta'miye tarafımızdan çözülememiştir.

Burada tarih veren ikinci mısraın bütün harflerinin sayı değerleri toplandığında 1343 çıkmaktadır. Şahidenin alt kısmı betonla kaplı olduğu için bu tarihi doğrulama imkanı bulunamamıştır.

Kitabelerden sadece bir tanesinde (8) hattat imzası bulunmaktadır (Resim 12c). Ancak imza çok girift olduğu için okunamamıştır.

Malzeme ve İşleniş:

İncelediğimiz mezar taşlarının neredeyse tamamında gerek şahidelerde gerekse sandukalarda malzeme olarak mermer kullanılmıştır. Yalnızca 23 no'lu örnekte başucu şahidesi nispeten yumuşak bir yapıya sahip olan Ünye taşından kesilmiştir.

Yazı da dahil taşlar üzerinde yer alan bütün bezemeler kabartma olarak işlenmiştir. Hatta bazı örneklerde (4,8,11,26) kabartmaların son derece taşkın bir şekilde uygulandıkları görülmektedir. Taşlardan hiç birinde oymaya rastlanılmamıştır.

Sonuç olarak, 19. yüzyıla ait bu 29 mezar taşı, gerek repertuar, gerekse kompozisyon açısından dönemlerinin bezeme anlayış ve geleneğinin paralelinde bir düzenlemeye sahiptir. 18. yüzyıldan itibaren Osmanlı sanatında mimari alanında görülmeye başlanan Batı etkileri, haziredeki mezar taşlarında da kendini hissettirmiştir. Natüralist çiçekler, çelenkler ve girlandlar bu etkilerin yansımaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazı ise bu etkilenmenin kapsamı içerisine girmeyen yegâne unsur olma özelliğini korumuş ve kendi geleneksel çizgisi içerisinde varlığını sürdürmüştür.

Hazireye zaman zaman yaptığımız ziyaretlerde mezar taşlarının çeşitli şekillerde tahribata maruz kaldıkları gözlemlenmiştir (Resim 34,35,36,37). Mahalli ölçüde de olsa milli kültür varlıklarımızın kıymetli parçalarını oluşturan bu mirasın acilen tespitinin yapıp kayıt altına alınması oldukça önem arz etmektedir.

RESİMLER

Resim 1. Rıdvan Paşa Camii

Resim 2. Merdiven ve son cemaat mahalli

Resim 3. Hazîre (Batı'dan görünüm)

Resim 4. Hazîre (Doğu'dan görünüm)

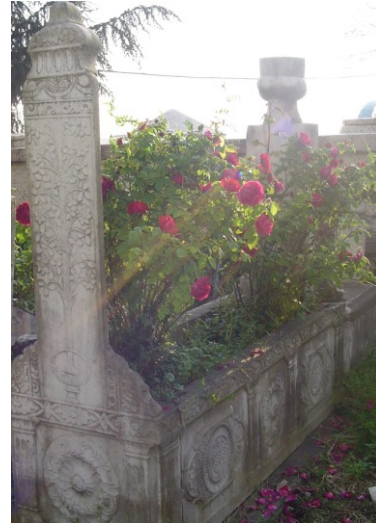
No: 1, Resim 5

No: 2, Resim 6

No: 3, Resim 7

No: 4, Resim 8a

No: 4, Resim 8b

No: 4, Resim 8c

No: 5, Resim 9

No: 6, Resim 10a

No: 6, Resim 10b

No:7, Resim 11a

No: 7, Resim 11b

No: 8, Resim 12a

No: 8, Resim 12b

No: 8, Resim 12c

No: 9, Resim 13

No: 10, Resim 14a

No: 10, Resim 14b

No: 11, Resim 15a

No: 11, Resim 15b

No: 11, Resim 15c

No: 12, Resim 16

No: 13, Resim 17

No: 14, Resim 18

No: 15, Resim 19

No: 16, Resim 20

No:17, Resim 21

No: 18, Resim 22

No:19, Resim 23

No: 20, Resim 24

No: 21, Resim 25

No: 22, Resim 26

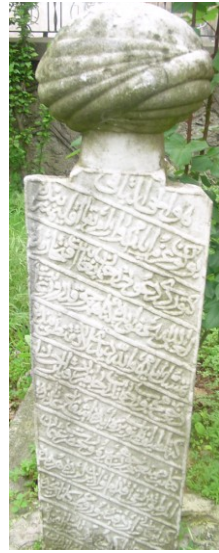
No: 23, Resim 27

No: 24, Resim 28

No:25, Resim 29

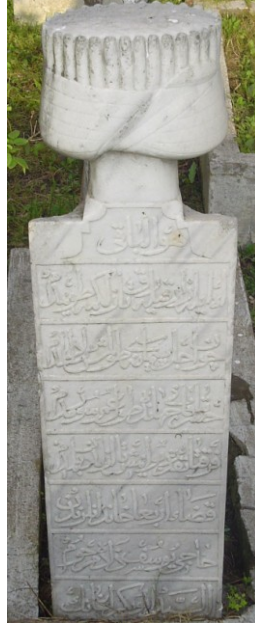
No: 26, Resim 30a

No: 26, Resim 30b

No: 27, Resim 31

No: 28, Resim 32a

No: 28, Resim 32b

No: 29, Resim 33

Resim 34

Resim 35

Resim 36

Resim 37